

University of
Sistan and Baluchestan

Divine Agents and Kings with a Farr(ah) of Iranshahr, from Kiyomars to Ardawan the Parthian, in Tabari's History

Masoud Shavarani ¹

1. Corresponding Author, Assistant Professor, International University of Islamic Denominations, Tehran, Iran.
E-mail: shavarani@gmail.com - shavarani@mazaheb.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article Article history: Received: 26 June 2026 Received in revised form: 18 August 2026 Accepted: 6 September 2026 Published online: 24 September 2026 Keywords: God, Farr(ah), Tabari, King.	Introduction The concept of Farr(ah) was very important in ancient Iran and is frequently mentioned in the Avesta and other Zoroastrian texts. Farr(ah) granted kings both divine and social legitimacy, and God would appoint and guide them by bestowing this Farr(ah) upon them. References to royal Farr(ah) were highly prominent in pre-Islamic oral and written sources, and Iranian scholars after the advent of Islam became familiar with this concept through access to some of these sources. Muhammad ibn Jarir al-Tabari, the influential Iranian historian, Quranic exegete, jurist, and theologian, was the first among Muslim scholars to refer to the Iranian concept of Farr(ah). In his history, al-Tabari uses Arabic terms such as "<i>bahā</i>", "<i>ta'yīd</i>", "<i>'awn</i>", "<i>haybah</i>", and "<i>'izz</i>" to allude to the concept of Farr(ah) of ancient Iranian kings. Al-Tabari regarded the kings of ancient Iran as chosen and appointed by God, much like prophets, tasked with organizing and managing human and worldly affairs. This Farr(ah) endowed kings with knowledge, wisdom, awareness, prudence, truthfulness, justice, beauty, courage, and power. Until now, other researchers have not studied the concept of Farr(ah) in al-Tabari's history. It can be argued that al-Tabari introduced the ancient Iranian concept of Farr(ah) into Quranic commentary in the form of the term <i>Khalīfa Allāh</i> (God's vicegerent) and incorporated it into Islamic theology.

Cite this article: Shavarani, M. (2026). Divine Agents and Kings with a Farr (ah) of Iranshahr, from Kiyomars to Ardawan the Parthian, in Tabari's History. *Studies in Comparative Religion and Mysticism*, 10 (2), 303-337. DOI: <http://doi.org/10.22111/jrm.2025.51868.1282>

© The Author(s). Shavarani, Masoud

Publisher: University of Sistan and Baluchestan

DOI: <http://doi.org/10.22111/jrm.2025.51868.1282>

Research methodology

The main context and foundation of the discussion and research is the Arabic text of al-Tabari's History. The primary objective of this research is to develop a new understanding of the presence of certain ancient Iranian concepts, such as Farr(ah), on the ideas of al-Tabari and their influence on the religious opinions of this great and influential Muslim theologian. The required information and data for the research have been gathered from sources using library and documentary research methods. In terms of purpose, this research is a fundamental study, and in terms of nature and methodology, it is a descriptive content analysis research. The data have been processed, categorized, analyzed, and interpreted using qualitative content analysis and narrative interpretation methods.

Discussion

One of the signs of possessing divine support and Farr(ah), for the Persian kings was the continuity of their monarchy, which was unique among the descendants of Adam, and for this reason, they form the basis for measuring human history. From al-Tabari's perspective, kings with divine Farr(ah), had the ability to defeat demons, were just, and played a significant role in developing lands, building cities, digging rivers and moats, and creating various advancements in human life. These advancements included the invention of agriculture, the use of wool, the production of various types of fabric, the domestication of animals, the extraction of metals, the manufacture of weapons, the four-fold classification of society, and the production of various herbal medicines. According to al-Tabari, a close relationship existed between the ancient kings of Iran and the prophets of God. For example, it is said that Kayumars was Adam himself; or he was probably the son of Adam and Eve; or perhaps he was the grandson of Noah, and God granted the continuous line of kingship to Kayumars and his descendants due to the prayer of Noah (al-Tabari, 1967, Vol. 1, pp. 18-19). Some have even suggested that Freyduun was Noah, Dhul-Qarnayn, or Solomon. Regarding Kay-Kāvus, it is said that the demons obeyed him by the command of Solomon. The mother of Ardashir Bahman was a descendant of Abraham, and his wife was from the lineage of David. God empowered 'Gōdarz,' the son of Ashkān, over the Israelites for a second time following the killing of Yahya. During the reign of Shāpur, the son of Ashkān, Jesus was born, and the king sent gifts for him. Al-Tabari states that Jamshid had a very beautiful face and a large stature because he possessed Farr(ah) (al-Tabari, 1967, Vol. 1, pp. 174, 175, and 178), and as long as he (Jamshid) possessed the Farr(ah), God had appointed angels to manage his affairs (al-Tabari, 1967, Vol. 1, p. 176). Freyduun was also very handsome and large-bodied. He was the first person to take the title "Kay" (al-Tabari, 1967, Vol. 1, pp. 211-213), which means "the Pure" or "the Spiritual," denoting someone whose being is pure and connected to spiritual matters. Some also believe that "Kay" means majesty and "Farr(ah)" and that when Freyduun killed Zahhak, the Farr(ah), enveloped him (al-Tabari, 1967, Vol. 1, pp. 213 & 215). Al-Tabari says that the sign of the Farr(ah), was visible on the face of Manuchehr (1967, Vol. 1, pp. 377 & 378). The signs of the Farr(ah), of Siavash, son of Kay-Kāvus, were the radiance and beauty of his countenance, his intellect, his courage, and his complete physical power (al-Tabari, 1967, Vol. 1, pp. 504, 513, 505 & 506). Lohrasp was the King of Kings and possessed Farr(ah)(haybah). The word "Kay" in "Kay Lohrasp" also refers to "Farr(ah)", (al-Tabari, 1967, Vol. 1, pp. 538, 540 & 541). Humayi, the daughter of Bahman, also possessed Farr(ah)(baha') (al-Tabari, 1967, Vol. 1, pp. 569 & 570).

Conclusion

In the narratives of al-Tabari, the kings of ancient Iran are appointed by God and are also connected to the prophets of God. Regarding Kayumars, it is said that he was either Adam or his son, or that he was Noah, and through Noah's supplication, kingship was bestowed upon him and his descendants. Concerning Hushang, it is said that he was either the son of Adam or a descendant of Noah. About Freyduun, he states that he was either Noah, Dhul-Qarnayn, or Solomon. On the other hand, Lohrasp assists the Prophet Jeremiah. Vishtasp appoints a member of the House of David as the king of the Israelites in Babylon, and by his command, Jerusalem and the mosque are restored. Nebuchadnezzar (Bakht al-Nasr), who was in the service of Vishtasp, is empowered over them to fulfill God's will in punishing the Israelites. The mother of Ardashir Babakan was a descendant of Abraham, and his wife was also from the lineage of

David. He too, to fulfill the divine will in chastising the Israelites, ordered the attack on Jerusalem. God empowered 'Gordarz,' the son of Ashkan, over the Israelites for a second time as a punishment for the killing of Yahya. Jesus is born in Jerusalem during the reign of Shapur, the son of Ashkan, and the Persian king sends gifts to Jesus after his birth. Just as the prophets of Israel were divine envoys and messengers, the ancient kings of Iran were also celestial agents for governing and organizing the world. With the aid and assistance of the Farr(ah), they built the first structures and cities, such as the cities of Susa, Babylon, Ray, Shapur, Zab, Kankdar, Balkh, Fasa, Abad Ardashir, Bahman Ardashir, Estakhr, and Darabgerd. Furthermore, their diligence and possession of Farr(ah) led to progress and innovations such as: the domestication of horses, dogs, and elephants; the use of animal skins and meat; horse breeding; the use of wood from trees; the extraction of metals; the forging of iron tools; irrigation; the digging of moats, qanats, and rivers; the establishment of agriculture and farming; the use of plant seeds; the creation of herbal medicines; weaving fabric; writing and script; and the creation of social classes. These rulers, appointed by God, were obedient to God, religious, just, of good character, and seekers of God's pleasure. God granted them the power to subdue and defeat Iblis, demons, devils, and giants, to kill them, and to drive them away. Some of them were kings of the seven climes, while others were guardians of the borders of the central clime of the world, Khwaniras, and Iranshahr. The emphasis on personal characteristics such as facial beauty, physical, intellectual, and martial prowess stemmed from their Farr(ah). The Arabic words "*baha*", "*ta'yid*", "*awn*", and "*izz*" all allude to the concept of Farr(ah).

کارگزاران ایزدی و شاهان فرّهمند ایران‌شهر، از کیومرث تا اردوان اشکانی، در تاریخ طبری

مسعود شاورانی^۱

۱. نویسنده مسئول، استادیار، دانشگاه بین المللی مذاهب اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: shavarani@mazaheb.ac.ir - shavarani@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	مفهوم فرّه در ایران باستان به پادشاهان مشروعیت الهی و اجتماعی می بخشیده و خداوند با اعطای فرّه آنها را منسوب و هدایت می کرده است. در منابع پیش از اسلام اشاره به فرّه شاهی بسیار برجسته بوده و دانشمندان ایرانی بعد از اسلام به وسیله دسترسی به برخی از این منابع با این مفهوم آشنا شده‌اند. محمد بن جریر طبری مورخ، مفسر قرآن، فقیه و الهی دان مشهور ایرانی، قبل از دیگر دانشوران مسلمان به مفهوم ایرانی «فرّه» اشاره می‌کند. طبری در تاریخ الرسل و الملوک با واژه‌های «بهاء»، «تائید»، «عون»، «عزّ»، «جتار» و «سطوت» به مفهوم «فرّه» شاهی شاهان ایران باستان اشاره می‌کند و در نتیجه آنان مقدس و «فرّه مند» بوده‌اند. این فرّه که تائید و راهنمایی خداوند بوده است، به شاهان دانش، خرد، آگاهی، هوشیاری، تدبیر، پاکی، راستی، داد، زیبایی، توانائی، دلیری و قدرت می‌داده است. این شاهان به یاری فرّه کارهای بزرگ و گوناگونی در قلمرو اصلی شان یعنی اقلیم خنارث و ایران‌شهر انجام می‌داده‌اند، همچون آبادانی سرزمین‌ها، ساختن خانه‌ها، شهرها، ساختن نهرها و رودها، استخراج سنگ‌های گوناگون از کانی‌ها، ایجاد رفاه و آسایش، ایجاد طبقه‌ها و رده‌ها، استفاده از گیاهان و رام کردن حیوانات، جنگ با دشمن و راندن آنها و ستیز با شیاطین و جادوگران. پادشاهان ایران باستان به عنوان کارگزاران خداوند و صاحبان «فرّه» ایزدی از ابتدا شامل کیومرث، هوشنگ، طهمورث، جمشید، فریدون، ایرج، منوچهر، زو، کیکباد، کی کاووس، سیاوخش، کیخسرو، لهراسب، بشتاسب، اردشیر بهمن، خمانی، دارای بزرگ، دارای کوچک، اسکندر و اشک در تاریخ طبری مطرح می‌شوند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۴/۵	
تاریخ ویرایش: ۱۴۰۵/۵/۲۷	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۶/۱۵	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۷/۲	
واژه‌های کلیدی:	
خداوند،	
فرّه،	
طبری،	
پادشاه،	
اقلیم و خنارث.	

استناد: شاورانی، مسعود (۱۴۰۵). کارگزاران ایزدی و شاهان فرّهمند ایران‌شهر، از کیومرث تا اردوان اشکانی، در تاریخ طبری. مطالعات ادیان و عرفان

DOI: <http://doi.org/10.22111/jrm.2025.51868.1282>

تطبیقی، ۱۰(۲)، ۳۰۳-۳۳۷.

© نویسندگان. شاورانی، مسعود

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان

مقدمه

طبری پادشاهان ایران باستان را همچون پیامبران، منتخب و منسوب خداوند و مأمور سامان و اداره امور انسان و زمین می‌داند. به همین دلیل همزمان با نقل تاریخ ایران باستان و شاهان آن، در لابه‌لای آن روایات، به تاریخ بنی اسرائیل و انبیای آنها نیز اشاره می‌کند؛ اما بنی اسرائیل در درجه دوم احترام بودند زیرا تاریخ آنها پس از پارسیان پیوسته بوده است؛ پیامبری و پادشاهی اسرائیلیان در زمان یحیی و عیسی (ع) به پایان می‌رسد؛ اما پادشاهی پارسیان از روزگار کیومرث تا زمان «ظهور بهترین امت جهان یعنی امت محمد(ص)» پیوسته بوده است. تاریخ نگاری پادشاهان پارسی اهمیت بیشتری داشت و ارتباط آن با پیامبران بنی اسرائیل مانند ابراهیم، موسی، یوشع، مورد توجه قرار می‌گرفت (ویتبی، ۱۳۹۲، ص. ۴۳-۴۴). نشانه تأیید الهی پادشاهان ایران باستان، داشتن «فرّه» ایزدی بوده است. درباره مفهوم «فرّه» ایزدی چند معنی گفته‌اند «عقل و علم و تیزفهمی و ادراک هر چیز چنانچه باشد، و صورتی تمام و فرهنگ و شجاعت و سواری و مردانگی و دلیری و آهستگی و خوشخویی و داد مظلوم از ظالم سندن و دوستی ملک و رعیت و سروری و سرداری و تحمل و مدارا و بردباری و تدبیر اندر کارها و خواندن اخبار ملوک ماضیه و سیرت ایشان داشتن» (علاءقزوینی، ۱۳۹۷، ص. ۹۳۸). شاه با فرّه ایزدی خویش دشمن را شکست می‌دهد، بر جهان فرمانروایی می‌کند، بدی را از کشور دور می‌سازد. با بودن فرّه است که پادشاهان دست به اختراعات و اکتشافات می‌زنند، بیرون کشیدن سنگ آهن از کان‌ها، و نرم کردن آن و ساختن ابزار با آن، رام کردن جانوران، بهره برداری از پشم آنها، پشم ریزی، بافتن، شستن، دوختن، پزشکی، برپا کردن ساختمان‌ها، افزایش آبادی و هر کار سودمند دیگر را به یاری فرّه انجام می‌دهند (اعتماد مقدم، بی‌تا، ص. ۱). به همین جهت پادشاهان پارسی از دیدگاه طبری، دارای اهمیت هستند؛ زیرا آنها سهم زیادی در پیشرفت بشر داشتند و به عنوان مخترع یا مبدع کشاورزی، استفاده از پشم، سگ‌های تربیت شده، ساز و برگ سپاه، پارچه‌های متفاوت، طبقه بندی چهارگانه مردم به جنگاوران، فقیهان، دبیران، صنعتگران و کشاورزان، تهیه نوره، استفاده از فلزهای گوناگون، عطریجات و داروهای مختلف مورد توجه بودند. آنان نفوذ قاطعی بر امور داشتند و در یکی از مهم ترین موارد مورد علاقه طبری، یعنی طبع پادشاهی به ویژه داشتن خصوصیات و کردار یک پادشاه خوب، برجسته هستند (ویتبی، ۱۳۹۲، ص. ۴۸-۴۹). شاه در این عالم باید همه چیز را به سامان

آورد (مجتبائی، ۱۳۹۹، ص. ۳۶)؛ زیرا «فرّه» و خویشکاری شاه چنین است. بر اساس بندهش (ص. ۸۱) و گزیده های زادسپرم (ص. ۵۰) «فرّه» و «خویشکاری» یکی هستند، یعنی «فرّه» هر آدمی آن کار و چیزی است که او برای کمال و سبب نهایی اش آفریده شده است (زهر، ص. ۲۲۰-۲۲۱). همچنین «فرّه» و خویشکاری، با اشته و نظام الهی، پیوند بسیار نزدیکی دارند (مجتبائی، ۱۳۹۹، ص. ۱۱۴-۱۱۵). شاه فرّه مند باید خردمند، درستکار و نیکوکار باشد (شاورانی، ۱۴۰۳، ص. ۱۲۵-۱۲۸؛ ۱۴۰۴، ص. ۳۵-۳۶؛ ۱۴۰۵، ص. ۱۲۲ و ۱۲۴). طبری ویژگی های فوق را برای کیومرث و دیگر شاهان بعد از او تا اشکان، ذکر می کند. تاکنون درباره مفهوم «فرّه» در تاریخ طبری، مقالاتی با عنوان های «بررسی نمادها و نموده های فرّه ایزدی در زمان پادشاهی خسرو پرویز در تاریخ طبری»، «نمودها و نمادهای «فرّه» در دوران پادشاهی انوشیروان ساسانی در تاریخ طبری» و «نمادها و نموده های فرّه شاهی در دوران پادشاهی بهرام گور ساسانی در تاریخ طبری» منتشر شده است. به نظر می رسد، او این مفهوم ایرانی را وارد متون اسلامی نموده است؛ زیرا در تفسیر قرآن مرجع و معیارش، واژه «خلیفه» در آیه ۳۰ سوره بقره، را تاویل به «سلطان اعظم» و «خلیفه الله» نموده است (طبری، ۱۴۱۲، ج ۱، ص. ۱۵۶-۱۵۷؛ شاورانی، ۱۴۰۱، ص. ۱۲۲). شاید حلقه واسطه و نشانه ظاهر این انتقال مفهوم، همان واژه «سلطان» باشد؛ زیرا معادل، واژه «فرّه» در عربی است (معین، ۱۳۸۸، ج ۱، ص. ۴۱۵). این تحقیق می تواند بستری برای بررسی تاثیر مفهوم ایرانی «فرّه» بر اصطلاح مهم «خلیفه الله» در الهیات، سیاست (Shavarani, 2024, p. 183; 2019, p. 153)، تاریخ، جامعه، تفسیر، حدیث و تصوف اسلامی باشد (شاورانی، ۱۴۰۳، ص. ۶۰؛ ۱۳۹۸، ص. ۹۶؛ ۱۳۹۹، ص. ۱۹، ۱۱۹). داده های این تحقیق توصیفی، به روش کتابخانه ای گردآوری شده اند و به روش کیفی تحلیل محتوا و تفسیر روایت، پردازش، دسته بندی، تجزیه و تحلیل شده اند.

کیومرث

در روایت طبری، بیشتر دانشمندان پارسی معتقدند که کیومرث همان آدم (ع) است؛ یا به باور برخی دیگر، وی فرزند تنی آدم و حوا بوده است (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص. ۱۴۶). گروهی از مجوس نیز معتقدند که او، بعد از آن که پادشاه هفت اقلیم شد، «آدم» نامیده شد. برخی دیگر معتقدند که او همان، جامر فرزند یافت فرزند نوح (ع) بود و چون دلسوز و خادم او بود، خداوند با اجابت دعای نوح (ع) به او و فرزندانش، طول عمر، فرمانروائی همیشگی و پیروزی بر دشمنان می دهد. وی که پدر

پارسیان بود؛ پادشاهی همیشه به دست او و فرزندانش بود، تا زمان ورود مسلمانان به مداین کسری که ملکشان به دست اهل اسلام افتاد (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۸-۱۹). طبری جای دیگر می‌گوید که «کیومرث» مردی کهنسال و رهبر قوم بود و ابتدا فرمانروای طبرستان و فارس بود و سپس همه اقلیم را گرفت. او همه «بلاد»^۱ خویش را مصون کرد و شهرها و حصارها بنیاد نهاد و آباد کرد و سلاح فراهم آورد و اسب را رام کرد و در آخر عمر «آدم» نام گرفت. پادشاهی وی و فرزندانش در سرزمین و کوهستان مشرق، پیوسته و پی در پی بود، تا هنگام یزدگرد نواده او که در مرو کشته شد. از فرزندان آدم (ع) فقط آنها پادشاهی شان پیوسته و پی در پی بوده است، و در مقابل دشمنان جنگیده‌اند و ستمگر را باز داشته‌اند. به همین سبب توضیح تاریخ از روی زندگی پادشاهان آنان، نسبت به دیگران درست‌تر و دقیق‌تر است. «ماری» و «ماریانه» پسر و دختر او، در آخر عمرش زاده شدند و دل‌بسته آنها شد و برتریشان داد، پس پادشاهان از نسل آنها ایجاد شدند (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۴۷-۱۴۸). طبری در روایت دیگری می‌گوید که کیومرث پسری به نام «میشی» و دختری به نام «میشانه» داشت که با هم ازدواج کردند و «سیامک» متولد شد (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۵۳). براساس گزیده‌های زادسپرم «فرّه» میان مشی و مشیانه برآمد (ص ۵۰). سیامک صاحب پسری به نام «افرواک» شد، که از ازدواج او با «افری» خواهرش و دختر سیامک، هوشنگ پیشداد «هوشنگ پیشداد الملک» متولد شد، که او جانشین کیومرث در فرمانروائی شد. ساکنان اقلیم «بابل» و اطرافش، نسل «افرواک» هستند (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۵۳).

هوشنگ

طبری می‌گوید که برخی پنداشته‌اند که «اوشهنگ» فرزند تنی آدم و حوا بوده است، ولی هشام کلبی می‌گوید که او از نسل نوح (ع) بوده است. «هوشنگ پیشداد» جانشین کیومرث پدر بزرگ خویش شد و نخستین کس بود که پادشاه تمام زمین و «هفت اقلیم» شد (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۵۳). بر اساس بندهشن (ص ۱۰۹) و زامیادیش، نیز هوشنگ که دارای «فرّه» کیانی بود، بر هفت کشور شهریاری می‌کرد (بنده ۲۶). هوشنگ در خطابه‌اش هنگام تاج‌گذاری

^۱. گویا واژه «البلاد» در تحریر عربی متون پهلوی، به جای ایرانشهر (تمام مملکت ایران) استعمال شده است (نولدکه، ۱۳۸۸، ص ۳۶).

می‌گوید که پادشاهی را از جدّ خویش کیومرث به ارث برده است. او فاضل و محمود بود و به سامان امور مردم آگاه بود «کان فاضلا محمودا فی سیرته و سیاسه رعیت» و نخست کس بود که احکام و حدود را بنیاد گذاشت و «پیشداد» (فیشداد) نامیده شد، یعنی نخستین کسی که با دادگری فرمانروائی کرد (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۶۹). طبری از هشام ابن محمد روایت کند که هوشنگ نخست کس بود که درخت برید، ساختمان بنا کرد، معدن استخراج کرد، به مردم روزگار خود فرمان داد که مسجد داشته باشند، و در زمین نخستین بار دو شهر بابل و شوش را ساخت و ری را بنا کرد که نخستین شهر بود که پس از شهر اقامتگاه کیومرث در دنیاوند طبرستان، ساخته شد. گفته‌اند که وی اول کس بود که در ملک خویش آهن در آورد و از آن ابزار صنعت ساخت، و آب به خانه‌ها برد و مردم را به کشت، زرع، درو و اشتغال به کار ترغیب کرد. دستور داد تا از پوست حیوانات درنده برای لباس و فرش و از گوشت گاو، میش و حیوان وحشی استفاده کنند (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۶۸-۱۶۹). لازم به ذکر است شهرها (شایست ناشایست، ص ۲۳۹) و خانه‌ها، «فرّه» مخصوص به خود را دارند (آموزگار، ۱۳۸۶، ص ۳۵۵).

هوشنگ به عنوان کارگزار خداوند، با قدرت الهی خود دیوان مازندران را می‌کشد. بر اساس رام یشت (بند ۸)، زامیاد یشت (بند ۲۶)، مینوی خرد (ص ۴۳) و دینکرد هفتم (ص ۲۰۰) هوشنگ با «فرّه» کیانی، دو سوم دیوان مازندری را کشت. طبری بدون ذکر نام دیوان مازندری، می‌گوید که هوشنگ ابلیس و لشکر او را شکست داد و از اختلاطشان با مردم جلوگیری کرد (۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۱۷). تفضلی معتقد است که بی تردید غرض از «غولان» در روایت طبری، همان «دیوان بزرگ» مازندری است (تعلیقات مینوی خرد، ص ۱۱۸). همچنین طبری می‌گوید که هوشنگ، ابلیس و سپاه وی را درهم شکست و از آمیزش با مردم منعشان کرد. مکتوبی بر سپری سپید نوشت و از آنها پیمان گرفت که متعرض هیچ انسانی نشوند و آنها را در این باره تهدید کرد و سرکشانشان را با جمعی از غولان کشت. آنان از ترس او به بیابان‌ها، کوه‌ها و درّه‌ها گریختند «و قتل مردتهم و جماعه من الغیلان، فهربوا من خوفه الی المفاوز والجال والأدویه». او پادشاه، همه اقلیمها بود و پس از مرگش، ابلیس و سپاهش شادی کردند؛ زیرا از کوهها و درّه‌ها پائین آمدند و دوباره به محل اقامت آدمیان وارد شدند (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۶۹).

طهمورث

طهمورث مطیع خدا و پادشاه تمام اقلیم‌ها بود و خداوند چندان نیرو به وی داده بود که ابلیس و شیطان‌های وی را به اطاعت درآورد «أن الله أعطاه من القوة ما خضع له إبليس وشیاطینه، وأنه كان مطيعاً لله». روز تاج‌گذاری گفت: ما به یاری خدا گردنکشان بدکار را از خلق وی برانیم «نحن دافعون بعون الله عن خلیفته المردة الفسدة» و در سرزمین‌های دور و نزدیک به دنبال ابلیس بود و او و یاران متمرّدش را به هراس افکند و پراکنده شان کرد «تنقل فی البلدان، وأنه وثب إبلیس حتی ركبہ، فطاف علیه فی أدانی الأرض وأقاصیها، وأفرغه ومردة أصحابه حتی تطایروا وتفرقوا». طهمورث پادشاهی شایسته و با رعیت مهربان بود و برای سامان پادشاهی، نظم و پیشرفت ایجاد کرد. وی نخستین کس بود که از پشم و مو، لباس و فرش ساخت، و از اسب، استر و خر در آرایش پادشاهی استفاده کرد، و دستور داد تا سگان را برای نگهبانی گله و شکار به کار گیرند و به فارسی نوشت؛ و شهر «شاپور» فارس را بنیاد نهاد (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۷۲). در اوستا نیز بیان می‌شود که «طهمورث» فره‌کیانی داشت چنان که بر هفت کشور شهریاری کرد و همچنین (زامیادیش، بند ۲۸؛ دینکرد هفتم، ص ۲۰۰) او با «فرّه» بر دیوان، مردمان، جادوان و پریان ستمکار چیره شد. همانطور که آشکار است، بر اساس روایت طبری، پادشاهی طهمورث، در شعاع اوامر الهی بود و او دارای ویژگی‌های یک شاه فره‌مند بوده است.

جمشید

«فرّه» در چهره شاه هویدا است (اعتماد مقدم، بی‌تا، ص ۲). طبری می‌گوید «شید» در «جمشید» به معنای «شعاع» و او به خاطر چهره زیبایش به آن ملقب شد «الشید معناه عندهم الشعاع، لقبوه بذلك فیما زعموا لجماله». هشام بن کلیبی می‌گوید جم زیباترین و تنومندترین کس روزگار خود بود «كان اصبح اهل زمانه وجهها، و اعظمهم جسما». وی زمان تاج‌گذاری می‌گوید که خداوند ما را «فرّه» داد و تأیید فرمود تا برای خیر رعیت بکوشیم «إن الله تبارک وتعالی قد أكمل بهاءنا وأحسن تأییدنا، و سنوسع رعیتنا خیرا» (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۷۴-۱۷۵، ۱۷۸)؛ واژه‌های «تأیید» و «بهاء»، به معنای فره هستند (ابن بلخی، ۱۳۷۴، ص ۱۰۴-۱۰۶). «بهاء» یعنی چهره زیبای شگفت انگیز و خیره‌کننده دیدگان (ابن سیده، ۱۴۲۱، ج ۴، ص ۴۳۸، ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۴، ص ۹۹) و زیبایی و حسن آن چه، که دارای بهاء است، چشم را خیره می‌کند (ازهری، ۱۴۲۱، ج ۶، ص ۲۴۱)؛

فراهیدی، بی تا، ج ۴، ص ۹۷) و زیبایی اش بر دیدگان غلبه می کند (صاحب، بی تا، ج ۴، ص ۷۸) و «أَبْهَةٌ» از این ریشه، یعنی عظمت و شکوه (ابن سیده، ۱۴۲۱، ج ۴، ص ۳۶۲). در متون زردشتی نیز بیان می شود که جمشید فره کیانی داشت (زامیادیش، بند ۳۱؛ بندهش، ص ۱۰۹) و زیبایی چهره اش با فره مندی او ارتباط دارد (رام یشت، بند ۱۶) و او هورچهر بود (هوم یشت، بند ۴؛ رام یشت، بند ۱۶). طبری درباره قدرتی که خداوند به جمشید داده بود، می گوید که وی پادشاهی «هفت اقلیم» را داشت و همه چیز، تمام جن و انس مستخر وی بودند و با شیاطین و جنّ جنگید و بسیاری از آنها را کشت و زبونشان کرد، تا این که به اطاعتش در آمدند؛ حتی شیاطین با چرخ شیشه ای، او را در هوا در یک روز از دماوند به بابل بردند (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۷۴-۱۷۵). زامیادیش نیز بیان می کند که جمشید دارای «فره کیانی» بود، چنان که بر «هفت کشور» شهریار کرد و بر دیوان، مردمان، جادوان و پریان ستمکار چیره شد (بند ۳۱). جمشید مطیع خداوند بود، حتی گروهی از نیکان خویش را امر کرد که همیشه او را به پیروی از خدا هدایت کنند «فما رایتم انه طاعه الله عز و جل فأمرونی ان اعمل به، و ما رایتم انه معصیه لله فازجرونی عنه انزجر» (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۷۷).

جمشید، صنعت ساخت شمشیر، زره، کلاه خود و سلاح آهنی را ایجاد کرد و صنعت ساخت ابریشم، پنبه، کتان و دیگر رستنی ها را آموزش داد و گفت تا لباس ببافند و رنگ آمیزی نمایند؛ زین و پالان بسازند و به کمک آن چهار پایان را مهار کنند. شیاطین را به سنگ بری، تراشیدن مرمر و گچ پزی واداشت و امر کرد تا با گچ، سنگ و گل، ساختمان و حمام بسازند و آهک درست کنند و از دریا، کوه، معدن و بیابان، همه چیزهای سودمند، طلا و نقره و دیگر چیزهای ذوب شدنی و جواهر، عطر و ادویه آورند. جمشید مردم را به چهار طبقه جنگاوران، فقیهان، دبیران، صنعتگران و کشاورزان تقسیم کرد و دستور داد تا هر طبقه ای به کار خویش پردازد (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۷۵)، در بندهای ۲۰ تا ۲۳ دینکرد هفتم نیز اشاره می شود که جمشید به وسیله «فره»، چهار پیشه ایجاد کرد و جهان را پرورش داد، چنان رفتار کرد که کسی نمی توانست به دیگری زیان رساند و آدمی و دیگر آفریدگان بی مرگ و تباهی شدند (ص ۲۰۱) و بر اساس اوستا نیز در شهریار او، سرما، گرما، پیری، مرگ و رشک نبود (هوم یشت، بند ۵؛ رام یشت، بند ۱۶؛ زامیادیش، بند ۳۳؛ وندیداد، فرگرد دوم، بند ۵). طبری نیز می گوید که چون خداوند روش جمشید را در پادشاهی پسندید «بسیره ارتضاها الله، فکان من جزائه» مردم را از گرما، سرما، بیماری، پیری و حسد رهانید (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۷۵-۱۷۶).

اوستا می‌گوید که «فرّه» جمشید پس از آن که سخن دروغ به دهان بیالود، از او جدا می‌شود (زامیادیش، بند ۳۴). در کتاب روایات پهلوی آمده است که وی به راه دیوان رفت و خلقت آب، زمین، گیاه، خورشید، ماه، ستارگان، آسمان، گوسفند، انسان و همه مخلوقات را به دروغ به خود نسبت داد. در نتیجه فرّه شاهی از او جدا شد و تنش نیز به دست دیوان افتاد (تعلیقات مینوی خرد، ۱۱۰). طبری نیز می‌گوید که جم کفران نعمت کرد «ان جما بطر بعد ذلک نعمه الله عنده»، و روزی جن و انس را گرد آورد و گفت که سرور و مالک آنهاست و او با نیروی خودش بیماری، پیری و مرگ را از آنها دور کرده است. او احسان خداوند را انکار کرد و «جحد احسان الله عز و جل الیه»، و در گمراهی فرو رفت و از حاضران آنجا کسی شهادت نداشت که به او پاسخی دهد. پس «فرّه» و شکوه خود را از دست داد و فرشتگانی که خدا به تدبیر امورش گماشته بود از او دور شدند «فقد مکنه بهاء و عزه، و تخلت عنه الملائکة الذین کان الله امرهم بسیاسة امره». «بیوراسب» یا همان «ضحاک»، بر جمشید دست یافت و امعای وی را در آورد و او را اره کرد. بعضی دانشمندان پارس گفته‌اند که جم همیشه سیرت پسندیده‌ای داشت، تا این که دعوی خدایی کرد و کارش آشفته شد (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۷۶). اهریمن دشمن «فرّه» شاه است. اگر شاه خدوند را به یاد نیاورد فرّه او گسسته می‌شود و کشور رو به ویرانی می‌رود (اعتماد مقدم، بی‌تا، ص ۲). طبری از وهب بن منبه روایت می‌کند که ابلیس گفت کسی را وا گذاشته‌ام که در مقام شاهی چهار صد سال خدا را عبادت کند. پس به صورت مردی بر او وارد شد و گفت که اگر تو از فرزندان آدم بودی، همانند آنها مرده بودی ولی تو خدایی، و باید مردم را به پرستش خویش بخوانی. این سخن بر دل شاه نشست و بر منبر رفت و گفت: ای مردم من نامیرا و خدا هستم، پس من را پرستش کنید. بنابراین جایگاهش آشفته شد، و خدا به یکی از اطرافیان وی وحی کرد که مادام که با من راست باشد با وی راستی کنم «اوحی الله الی بعض من کان معه فقال: خبره انی قد استقمت له ما استقام لی»، و اگر از اطاعت من سرپیچی کند و با من راست نباشد «فإذا تحول عن طاعتی الی معصیتی فلم یستقم لی». اما پادشاه از گفته خود بازنگشت، تا خدا بخت ناصر را بر او مسلط کرد. طبری از هشام بن کلبی روایت می‌کند که جمشید ششصد و نوزده سال مطیع خدای عزوجل بود و پادشاهی‌اش به سامان بود. سپس ستمکار شد و خدا ضحاک را بر او مسلط کرد و او را با اره به دو نیم کرد (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۷۷-۱۷۸).

فریدون

به باور برخی نسب‌شناسان پارسی نوح(ع) همان فریدون است؛ زیرا داستان فریدون شبیه به اوست، به ویژه در دادگری و سیرت نیک او. برخی دیگر گمان کرده‌اند که فریدون همان ذوالقرنین، همنشین ابراهیم(ع) است، و بعضی دیگر از آنها گفتند که او «سلیمان» فرزند داود(ع) است. فریدون نخستین کس بود که لقب «کی» گرفت «أول من سمي بالكیئة فقیل له: کی فریدون» (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱، ص ۲۱۱-۲۱۳). «الکئیة» شکل عربی از کلمه «کئی» است، نظیر «کی» در فارسی (نولدکه، ۱۳۸۸، ص ۷۵). آن به معنای، «منزه» است، یعنی «روحانی» و کسی که امر وی خالص و پاک، و با امور روحانی پیوند یافته است. برخی نیز می‌پندارند که «کی» به معنی شکوه و «فره» است و وقتی فریدون ضحاک را کشت، «فره» او را در برگرفت «کی من البهاء، و ان البهاء تغشی افریدون حین قتل الضحاک». طبری ادامه می‌دهد که او مردی تنومند، نیکوچهره و فره‌مند و مجرب بود «رجلا جسیما و سیما بهیا مجربا». همچنین فریدون «جبار و عادل» بود، و قامت وی نه نیزه بود و هر نیزه به اندازه کشیدگی دو دست بود، پهنای کمرش سه نیزه بود و پهنای سینه‌اش چهار نیزه بود (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۲۱۳، ۲۱۵). کلمات «کئی»، «روحانی»، «بهاء»، «جسیم»، «سیما»، «بهیا»، «مجبرب»، «جبار» و «عادل» و توصیف عجیب هیکل و اندام بزرگ فریدون، همه اشاره به فره‌مندی او دارند. از مطالب دیگر که ارتباط با فره‌مندی فریدون دارد، خروج او بر ضحاک است، که خداوند قدرت او را گرفته بود «قد سلبه الله قوته، و ذهب دولته» (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۹۷). بر اساس دینکرد هفتم «فره» در شکم مادر، سوی فریدون اسفیان آمد. او به وسیله «فره» بر دهاک (ضحاک) پیروز شد و با آن «فره» بر کشور خونیره مسلط شد (ص ۲۰۱-۲۰۲).

ضحاک جادوگر بدکار، غاصب پادشاهی بود؛ زیرا پارسیان معتقدند که پادشاهی متعلق به نسل هوشنگ، جم و طهمورث است (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱، ص ۱۹۶-۱۹۷). وقتی مردم علیه ضحاک قیام می‌کنند، دور «کابی» گرد هم می‌آیند، اما او چون از خاندان شاهان نبود، میلی به شاهی نداشت و به آنها امر کرد که کسی از تبار «جم» را پادشاه کنند؛ زیرا «جم» بزرگترین شاه بوده است، که رسم و رسوم شاهی را نخستین بار بنیاد نهاد. «فریدون» که از دست ضحاک پنهان شده بود، نزد «کابی» و یارانش آمد. او تربیت شده برای امر شاهی بود. پس او را به پادشاهی برگزیدند و کابی و

سران قوم یاران وی شدند و منزلگاه ضحاک را تصرف و او را در کوهستان دماوند زندانی کردند (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۹۹). سپس فریدون ردّ مظالم کرد و مردم را به پرستش خدا، انصاف و نیکی وا داشت «رد المظالم، و امر الناس بعباده الله و الإنصاف و الاحسان»، و زمین و چیزهایی را که ضحاک به ستم گرفته بود به صاحبانش پس داد، مگر آنچه که صاحب آن را نتوانست پیدا کند، پس آن را وقف مستمندان و عموم کرد. فریدون بر همه اقلیم‌ها سلطه یافت و وقتی بر تخت نشست بیان کرد که به یاری و «تائید» خدا، ضحاک را مغلوب و شیطان و یارانش را شکست داد، «نحن القاهرون بعون الله و تائیده للضحاک، القامعون للشیطان و أحزابه». بعد از آن مردم را امر به انصاف و ادای حق یکدیگر، نیکوکاری و شکرگزاری کرد «فأمرهم بالتناصف و تعاطی الحق و بذل الخیر بینهم، و حثهم علی الشکر و التمسک به» (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۲۱۲-۲۱۳). واژه‌های «عون» و «تأیید» اشاره به فره دارند. در فارس‌نامه «تائید» مترادف «بهاء» و «فرّه» آمده است (ابن بلخی، ۱۳۷۴، ص ۱۰۳-۱۰۴، ۱۱۲). در مینوی خرد نیز آمده است که فریدون بسیار دیو مازندر را زد و بیرون کرد (ص ۴۴) و دینکرد هفتم می‌گوید که او با «فرّه» آنها را شکست داد (ص ۲۰۲). علاوه بر این فریدون بر جَنیان سیطره داشت و آنها را در دماوند نگهبان ضحاک کرد (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۹۹). فریدون نیز مانند اجداد خود، با فره و خویشکاری شاهانه، به سامان جهان و ابداع می‌پردازد. گویند وی نخستین کس بود که به طبّ و نجوم پرداخت و فیل را اهلی کرد، استر کشید، مرغابی و کبوتر نگهداشت، از درمان تریاک استفاده کرد و برای دماوند و جاهای دیگر هفت کوهیار و سرپرست کوهستان نهاد (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۲۱۲-۲۱۴).

طبری نام فریدون و یکایک پدران او را، با القاب و عبارت مشترک «اثفیان صاحب البقر» روایت می‌کند (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۲۱۳). دینکرد هفتم (ص ۲۱۸) و بندهش (ص ۱۴۹-۱۵۰) نیز نام هر یک از اجداد فریدون را در کنار عنوان «اسفیان» و «گاو» ذکر می‌کنند و سپس بیان می‌کنند که او فرمانروای هفت کشور و پر «فرّه» بود (ص ۱۴۹-۱۵۰). گویا «اثفیان» لقبی همچون «کی»، به معنای فال است (ابن بلخی، ۱۳۷۴، ص ۶۶). تأکید بر همراهی تبار و پدران فریدون با «گاو» به «قداست» و «فرّه مندی» آنان ارتباط دارد؛ زیرا در اوستا بیان می‌شود که «فرّه» ایرانی، خوب رمه است (اشتادیش، بند ۱). ایزد «مهر» فراخ چراگاه، دارای «فرّه» و نگهبان گله گاوان است (مهریش، بند ۴ و ۸۶). جمشید خوب رمه، فره مندترین مردمان بود (هات ۹، بند ۴). گاو دارای

قداست است (فروردین یشت، بند ۴۳ و ۲۸ و ۱۰) و فروشی آن ستایش می‌شود (فروردین یشت، بند ۸۶) و نخستین جانور (ویسپرد، کرده بیست و یکم، بند ۲) و یگانه آفریده است (ماه یشت؛ ماه نیایش، بند ۲). افراسیاب تورانی دشمن فرّه، «زین گاو» دروند را کشت (زامیاد یشت، بند ۹۳). ماه «فرّه همند» (ماه یشت، بند ۶) دربردارنده تخمه گاو است (یسنه هات، بند ۱؛ رشن یشت، بند ۳۳). اورمزد روشنی و زور را از تخم گاو گرفت، برای نگهداری به ایزد ماه سپرد (گزیده های زادسپرم، ص. ۴۷) و او گاو یکتا آفریده را در ایرانویج آفرید. آن گاو سپید و روشن بود چون ماه و این روشنائی، همان «فرّه» بود (بند هشت، ص. ۴۰، ۷۰). ایزد «بهرام» فرّه مند، نیز دومین بار به کالبد ورزای زیبای زرین شاخی درآمد (بهرام یشت، بند ۷) و فرّه او گله گاوان را فرا می‌گیرد (بهرام یشت، بند ۴۱)، همچنین تشر فرّه مند به پیکر گاوی زرین شاخ در می‌آید (تیریشت، بند ۱۶) و او به اندازه ده گاو نر زور دارد (گزیده های زادسپرم، ص. ۴۱-۴۲). جَهِی تیهکار خواهان دزدیدن فرّه گاو ورزا است (بند هشت، ص. ۵۱). گاو بُرزگوش رمه‌مند، فرّه‌مند است (مینوی خرد، ص. ۷۹). دغدو مادر زردتشت شیر دو گاو فرّه‌مند را دوشید (دینکرد هفتم، ص. ۲۱۳). در گزیده های زادسپرم (ص. ۵۱) و بند هشت (ص. ۹۰) آمده که سه فرّه و آتش مقدس در آغاز آفرینش، بر پشت گاو سریسوگ برده شدند و فرّه فریدون در دریای فراخکرد در بن نایی نشست و از آنجا به ماده گاوی که از آن می‌خورد راه یافت (ص. ۱۵۱). همچنین طبری روایت می‌کند که بیشتر جنگ‌های فریدون، با گریزی با سر گاو بود (۱۹۶۷، ج ۱، ص. ۲۱۳).

ایرج

طبری روایت می‌کند که فریدون سه پسر داشت، بزرگتر سلم، میانی طوج و سومی ایرج بود. ناحیه ترک، خزر و چین به طوج رسید، و روم و مغرب، صقالبه و برجان به سلم رسید، و عراق، حجاز و هند و سند که بخش میانی و آباد زمین و اقلیم بابل بودند و «خنارث»، نیز در آنجا واقع بود، به ایرج فرزند کوچکتر و محبوب رسید، بنابراین او صاحب تاج و تخت شد (۱۹۶۷، ج ۱، ص. ۲۱۲، ۲۱۴). در ایادگار جاماسپ گفته شده که وقتی فریدون سه پسرش سلم، تور و ایرج را فراخواند تا جهان را میان آنان تقسیم کند، «سلم» «ثروت فراوان»، تور «نیرومندی» و ایرج که دارای فرّه شاهی (کیانی) بود، «داد و دین» خواست. فریدون آنچه را خواستند، اجابت کرد، آنگاه دیهیم از سر برداشت و آن را بر سر ایرج نهاد و گفت: «نشست «فرّه» من بر سر ایرج» و پادشاهی را به او و فرزندان او می‌دهد (Jamaspī, 1903, pp. 115-116). همانطور که طبری هم روایت کرد، انتقال «فرّه» با

انتقال «تاج» اتفاق افتاد. تاج پادشاهی هر فرمانروا، مظهر و نشان ه «فرّه» او بوده است. تاج برای هخامنشیان (شاهپور شهبازی، ۱۳۹۰، ص ۸۲-۸۴؛ ویسهوفر، ۱۳۷۸، ص ۵۰) و ساسانیان نیز نشان ه فرّه شاهی بوده است (شاکد، ۱۳۸۴، ص ۲۴۰).

طبری درباره اقلیم ها می گوید که تمام زمین متشکل از هفت اقلیم است، و بخش میانی و آباد زمین شامل سرزمین «بابل» و خشکی و دریای اطراف آن را «اقلیم بابل» یا «خنارث» و «ایران شهر» می نامند. جنگ، خونخواهی و میراث خواهی میان سه فرزند فریدون و فرزندان آنها به خاطر همین اقلیم بود (۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۵۳، ۲۱۴). در کهن ترین بخش اوستا، گاث ها، به «خونیرث» اشاره شده است (بند ۳۱) بین ایزد مهر، «خونیرث» و «فرّه» مزدا آفریده رابطه وجود دارد (مهر یشت، بند ۶۷) کشور «خونیرث» درخشان است (مهر یشت، بند ۱۵ و ۱۳۳؛ رشن یشت، بند ۱۵؛ وندیداد، فرگرد ۱۹ بند ۳۹) و ستایش می گردد (ویسپرد، کرده دهم، بند ۱؛ وندیداد، فرگرد ۱۹، بند ۳۹). بندهش گوید که مجموع همه شش اقلیم به اندازه «خونیرث» هستند و آن در میان و مرکز شش کشور دیگر است. در «خونیرث» نسبت به دیگر اقلیم ها، همه گونه های نیکی بیشتر آفریده شده است. بهدین مزدیسنان نیز در «خونیرث» آفریده شد. سوشیانس نیز در آنجا زاییده شود و «خونیرث» نیرومندتر است (ص ۷۰ و ۷۱) و زردشت سرور کشور «خونیرث» است (ص ۱۲۷). واژه «خنارث» تغییر شکل یافته «خونیرث» است. در کیهان شناسی ایرانی، زمین از هفت اقلیم، قاره یا کشور (کرشور)^۱ تشکیل شده است و کشور مرکزی «خونیرث»^۲ است، یعنی جایی که «اَیَرینه وَجَه»^۳ در آن قرار گرفته است (Malandra, 1983, p.187). ایرانویج، بهترین سرزمین و میانه جهان است (بندهش، ص ۱۳۳ و ۴۰). «فرّه» با «ایران شهر» ارتباط دارد و «ایران شهر» به دلیل داشتن ویژگی های برتر در میانه جهان قرار دارد و میهن فرمانروایان هفت کشور است. به دلیل استقرار دین، پادشاهان دینی، کیانیان و نیز به خاطر «فرّه»، و شکوه از این «فرّه» است (دینکرد چهارم، ص ۸۱). سه آتش و «فرّه» آذر فرنبغ، آذر گشنسب و آذر برزین مهر نیز در «خونیرث» قرار دارند (بندهش، ص ۹۰).

منوچهر

^۱ . karshwar

^۲ . Xwaniratha

^۳ . Airyana Waējah

دینکرد هفتم بیان می‌کند که «فرّه» از طریق مادر به سوی منوچهر آمد (ص. ۲۰۲). طبری نیز می‌گوید که «منوشهر کیازیه» از نسل دختر ایرج بود و وقتی که بزرگ شد، نزد فریدون رفت، و فریدون نشان برتری و بزرگی در او دید و تمام پادشاهی ایرج را به او داد و «تاج» ایرج را بر سر وی نهاد (۱۹۶۷، ج ۱، ص ۳۷۷-۳۷۸). عبارت «فلما دخل علیه توسم فيه الخير»، در روایت طبری اشاره به دیدن «فرّه» منوچهر، توسط فریدون دارد. ثعالبی نیز می‌گوید که وقتی منوچهر نیک پرورده، ادب آموخته و بلند بالا شد، پرتو نیک بختی الهی و فرّه ایزدی «شعاع السعادة الالهية» در او آشکار شد (ثعالبی، بی‌تا، ص ۵۲). منوچهر خود اشاره می‌کند که خداوند پادشاهی را به او داده است «إن الله تبارک وتعالی أعطانا هذا الملك لیبیلونا أنشکر فیزیدنا، أم نکفر فیعاقبنا!» و سپس می‌گوید «نحن اهل بیت عزّ و معدن الملك لله» (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۳۸۰) که اشاره به وجود «فرّه شاهی» در او و تبارش دارد. «عزّ» در لغت یعنی قدرت، والایی و غلبه (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۵، ص ۳۷۴). همچنین منوچهر می‌گوید «إن الله عز وجل أعطانا هذا الملك فله الحمد، ونسأله إلهام الرشد والصدق والیقین». منوچهر به داشتن عدل و احسان مشهور بود و او در میان بزرگان مملکت، اساوره، موبد موبدان و مردم مخصوصا به رعایت عدالت و راستی در همه چیز تاکید می‌کند و می‌گوید که شاه باید سه خصلت داشته باشد، «صدق»، «سخی» و نگهدارنده خشم خود باشد. او به بخشش و گذشت به زیردستان و گرفتن حق مظلوم از مامور دولتی بسیار اصرار می‌ورزد و می‌گوید که پادشاهی با عدالت به رعیت و انصاف با مظلوم پایدار می‌ماند، امر به خیر و نهی از شر می‌کند و سفارش به انصاف با مردم می‌کند (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۳۷۹ و ۳۸۱-۳۸۳). عدالت منوچهر چنان بود که وقتی فرزندش طهماسب، هنگام جنگ با افراسیاب در مرز ترکان، مرتکب جنایتی می‌شود، شاه از شدت خشم قصد کشتنش می‌کند؛ اما بزرگان مملکت خواستار عفو وی می‌شوند. او تقاضای آنها را رد می‌کند و می‌گوید که این مایه سستی دین است، و طهماسب را از قلمرو خویش می‌راند (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۴۵۳-۴۵۴). منوچهر در سخنان خود مردم را به سوی «خدا» دعوت می‌کند و در میان سران اساوره و اشراف مملکت می‌گوید: «إنما الخلق للخالق، والشکر للمنع، والتسليم للقادر، ولا بد مما هو کائن، وإنه لا أضعف من مخلوق طالبا کان أو مطلوبا، ولا أقوى من خالق، ولا أقدر ممن طلبته فی یده، ولا أعجز ممن هو فی ید طالبه، وإن التفکر نور، والغفلة ظلمة».

والجهالة ضلالة، وقد ورد الأول ولا بد للآخر من اللحاق بالأول، وقد مضت قبلنا أصول نحن فروعها، فما بقاء فرع بعد ذهاب أصله!» (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۳۸۱).

دینکرد هفتم بیان می‌کند که منوچهر به وسیله «فرّه» کشور ایران را بر انیران پیروز گردانید (ص ۲۰۲). وقتی در سال سی و ششم پادشاهی اش، ترکان به قلمروش حمله کردند. در میان سران مملکت و بزرگان اساوره می‌گوید، هر که در پیکار دشمن کشته شود، به «رضوان خدا» می‌رسد و بهترین کارها تسلیم شدن به فرمان خدا و توسل به یقین و رضا به قضای اوست «التسليم لأمر الله والراحۃ إلى اليقين والرضا بقضائه» که از آنچه شدنی است فرار نتوان کرد. دنیا سفر است و اقامتگاه جای دیگر است و لوازم سفر عاریتی است. اگر بدانید که پیروزی از سوی خداست، به یقین پیروز می‌شوید و اگر نیتتان پاک باشد به مقصود می‌رسید «فثقوا بالغلبة إذا كانت نيأتكم أن النصر من الله». چه خوش است شکر منعم و تسلیم به اراده خالق «فما أحسن الشكر للمنعم والتسليم لمن القضاء له!»، و تاکید می‌کند که «ولا قوه الا بالله» (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۳۸۰-۳۸۲).

همانطور که دینکرد هفتم می‌گوید که منوچهر به وسیله «فرّه» کارهای شگفت بسیار کرد و ایرانشهر را فراخ و آبادان کرد (ص ۲۰۲). طبری نیز روایت می‌کند که منوچهر نخستین کس بود که خندق‌ها را حفر کرد و آلات جنگ جمع کرد و نخستین کس بود که رسم دهقانی پدید آورد و برای هر دهکده دهقانی معین کرد و مردم آنجا را بنده کرد و لباس بندگان پوشاند و به فرمانبری وا داشت. منوچهر از صراة، دجله و بلخ نه‌های بزرگ جدا کرد و به قولی هم او بود که فرات بزرگ را حفر کرد و مردم را به کشت و آبادانی زمین فرمان داد و تیراندازی را به کار جنگاوران افزود و فرماندهی آن را به آرش (ارشباطیر) سپرد به سبب تیری که انداخته بود (۱۹۶۷، ج ۱، ص ۳۷۹-۳۸۰).

زو

طبری روایت می‌کند که وقتی منوچهر درگذشت، افراسیاب سرزمین پارسیان را اشغال نمود و تباهی بسیار نمود. بسیار ستم کرد و در نتیجه آبادی‌ها ویران شدند، مردم دچار قحطی شدند، نه‌ها و کاریزها خشک شدند، درختان بی بار شدند و مردم در سختی بزرگی افتادند (۱۹۶۷، ج ۱، ص ۴۵۳). بندهش نیز گزارش می‌دهد که افراسیاب در ایرانشهر آشوب و ویرانی بسیار کرد. باران را از ایرانشهر بازداشت، تا زمانی که زاب طهماسبان آمد، افراسیاب را بیرون کرد و باران آورد (ص ۱۳۹). طبری می‌گوید که «زو» یا «زاب» فرزند طهماسب و مادل، وقتی مادرش به «ایرانکرد» بازگشت، متولد

شد. هنگامی که تاج به سر نهاد گفت که همه ویرانیهای «فراسیاب جادوگر» را آباد می‌کنم. او، پادشاهی پسندیده رای و رعیت نواز بود «کان زو محمودا فی ملکه، محسنا إلی رعیت»، و امر کرد تا همه تباهی‌ها را که فراسیاب در کشور «خنارث» و قلمرو بابل کرده بود، اصلاح کنند، قلعه‌های ویران را بسازند، نه‌رها و قناتها را حفر کنند، آبهای رفته را بازگردانند و همه چیزها را از آنچه بوده بود بهتر کرد. در روزگار وی مملکت پارسیان آباد شد، آب فراوان و مردم در رفاه بودند و هفت سال خراج از مردم برداشت. وی در عراق نه‌ری کند و آن را زاب نامید و امر کرد، که بر دو سوی آن، شهری بسازند و همان است که آن را «شهر کهن یا عتیق» گویند، و آن را ولایتی کرد و «زوابی» نامید، و سه بخش نمود: زاب بالا، میانه و پایین. دستور داد که تخم گل و درخت را از کوهستان به آنجا بیاورند و بکارند (۱۹۶۷، ج ۱، ص ۴۵۴-۴۵۵). دینکرد هفتم نیز می‌گوید که زو به وسیله فرّه خود، ایرانشهر را رشد داد و آباد نمود و رودها و روستاهای بسیاری به ایرانشهر افزود (ص ۲۰۳).

کیقباد

دینکرد هفتم بیان می‌کند که فرّه سوی کیقباد، نیای کیان آمد و با آن خدایی، ایران را بیاراست و از طریق او پادشاهی ایران به تخمه کیان پیوست (ص ۲۰۳). طبری نیز روایت می‌کند که، «کیقباد» بعد از «زو» به پادشاهی رسید، و فرزندان وی را «الملوک الجبابرة» خوانند و گویند که پادشاهان کیانی و اعقابشان از نسل وی بوده‌اند «ان الملوک الکییه وأولادهم من نسله» (۱۹۶۷، ج ۱، ص ۴۵۶). واژه «جَبَّار» به «فرّه مندی» ارتباط دارد؛ زیرا به معنای قدرتمند، بلند قامت و بزرگ پیکر (راغب، بی‌تا، ص ۱۸۴؛ جوهری، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۶۰۸؛ ابن سیده، ۱۴۲۱، ج ۷، ص ۴۰۶، ۱۴۲۱؛ ابن فارس، ۱۹۷۹، ج ۱، ص ۵۰۱؛ فراهیدی، بی‌تا، ج ۶، ص ۱۱۷؛ ازهری، ۱۴۲۱، ج ۱۱، ص ۴۱، ۱۴۲۱) و قاهر و شکست ناپذیر است (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۴، ص ۱۱۳؛ ابن سیده، ۱۴۲۱، ج ۷، ص ۴۰۶، ۱۴۲۱؛ ازهری، ۱۴۲۱، ج ۱۱، ص ۴۱، ۱۴۲۱) که بر دیگران و همانندان خود غلبه و برتری دارد (راغب، بی‌تا، ص ۱۸۴). او قاهر و شکست ناپذیر است و فقط در آنچه که حکمت اقتضا کند، تسلیم می‌شود (راغب، بی‌تا، ص ۱۸۵). قول خداوند «قَوْمًا جَبَّارِينَ» را نیز به «درشت پیکران» تفسیر کرده‌اند و وقتی گفته می‌شود «طلع الجَبَّار» یعنی برج «جوزاء» نمایان شده است؛ زیرا آن به شکل پادشاه تاج‌داری بر تختی است (زمخشری، ۱۳۹۹، ص ۸۱) و در معنای «جَبَّار» اشاره به شاهی از شاهان عجم می‌شود که درشت اندام بوده است. جمع آن «الجَبَّارَةُ» به معنای «الملوک»

است (ازهری، ۱۴۲۱، ج ۱، ص ۴۴، ۱۴۲۱؛ ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۴، ص ۱۱۴ و ۱۱۷). بر اساس روایت دینکرد هفتم، فرّه سوی کیقباد آمد و با آن، ایران را بیاراست و بسیار کار شکوهمند و سودرساننده برای آفریدگان انجام داد (ص ۲۰۳). طبری نیز می‌گوید که، کیقباد وقتی تاج‌گذاری نمود، گفت در اصلاح دیار خویش بکوشیم. وی مقدار آب جویها و چشمه‌ها را برای آبخور زمین‌ها معین کرد، و نام و حدود ولایتها و ناحیه‌ها را معلوم داشت، و مردم را به زمین‌داری ترغیب کرد، و ده یک از حاصل زمین را برای مخارج سپاه گرفت. میان وی و ترکان و اقوام دیگر جنگ‌های بسیار بود و او بین مملکت پارسیان و قلمرو ترکان نزدیک رود بلخ، اقامت داشت تا ترکان را از دست اندازی به قلمرو پارسیان باز دارد. طبری اخبار زمان بنی اسرائیل را همزمان با پادشاهی زو کیقباد بازگو می‌کند (۱۹۶۷، ج ۱، ص ۴۵۶-۴۵۷) زیرا این دو خط موازی در کنار هم روان بوده‌اند، انبیای بنی اسرائیل و شاهان فرّه‌مند و کارگزاران ایزدی ایران باستان.

کیکاوس

طبری می‌گوید روزی که کیکاوس به پادشاهی رسید، گفت که خداوند، این زمین و مخلوق آن را به او داد که در کار اطاعت وی بکوشد «إن الله تعالى إنما خولنا الأرض وما فيها لنسعى فيها بطاعته». او کشور و رعیت را از دست اندازی دشمنان اطراف مصون داشت (۱۹۶۷، ج ۱، ص ۵۰۴). قدرت خارق العاده کیکاوس چنان بود که شیطان‌ها در تسخیر او بودند «أن الشياطين الذين كانوا سخروا له». گویند شیاطین، به فرمان سلیمان (ع) اطاعت وی می‌کردند و کیکاوس به آنها فرمان داد تا شهر «کنکدر» را برای وی ساختند و آن را با همه چهارپایان، ثروتها، اموال و مردم، میان آسمان و زمین می‌بردند. چنان بود که کیکاوس می‌خورد و می‌نوشت اما به آبریزگاه نمی‌رفت. او پیوسته پیروز بود و با هر یک از پادشاهان که می‌جنگید، پیروز می‌شد و چنان بود که به خاطر فرّه، پادشاهی و توفیق مداومش، اندیشه کرد که از آسمان بالا رود «مظفرا لا يناوئه أحد من الملوك إلا ظفر عليه وقهره، ولم يزل ذلك أمره حتى حدثته نفسه - لما كان أتي من العز والملك، وأنه لا يتناول شيئا إلا وصل إليه - بالصعود إلى السماء». هشام بن محمد گوید که کیکاوس از خراسان به بابل آمد و گفت بر همه زمین تسلط یافته‌ام و باید کار آسمان و ستارگان و بالای آن را نیز بدانم و خدا نیرویی به او داد که با کسان خود در هوا بالا رفت تا به ابرها رسیدند «أن الله أعطاه قوة ارتفع بها ومن معه في الهواء حتى انتهوا إلى السحاب»، آنگاه خداوند نیرو از آنها گرفت و افتادند و هلاک شدند، ولی او جان

به در برد «ثم إن الله سلبهم تلك القوة فسقطوا فهلكوا، وأفلت بنفسه» و آن روز به آبریز رفت و پادشاهی‌اش تباهی گرفت و شاهان، بسیار شدند، که با آنها در پیکار بود و گاهی فیروز می‌شد و گاهی مغلوب (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۵۰۷). در دینکرد هفتم گفته شده است که «فرّه» به سوی کاووس رفت و خدایی هفت کشور را گرفت و او بسیار پر فرّه بود (ص ۲۰۳). بر اساس روایت تفضلی از دینکرد نهم، کاووس به کمک فرّه بر تمام زمین و دیوان و مردمان حکمرانی می‌کرد، و هفت خانه در میانه البرز ساخت، یکی زرین دوتا سیمین، و دو تا پولادین، و دو تا از آبگینه. دیوان او را فریفتند تا مرگ را بر او مستولی کنند، سرانجام آرزو کرد به آسمان و جایگاه امشاسپندان رود، تا لبه تاریکی به همراه دیوان و مردم بدکار رفت، و آنجا فرّه از او جدا شد و از سپاه دور افتاد و سرانجام در دریای فراخکرد فرود آمد و میرنده شد (تعلیقات مینوی خرد، ص ۱۱۱). بندهش می‌گوید کاووس «فرّه» کیانی داشت، و در زمان پادشاهی او، دیوان ستیزه گر شدند، و اندیشه کاووس را گمراه کردند، تا به کارزار آسمان شد، و سرنگون فرو افتاد، فرّه از او گرفته شد (ص ۱۰۹ و ۱۳۹ و ۱۴۰). عبارات عربی «مظفر»، «عزّ» و «قوة» در متن طبری، اشاره به فرّه مندی کاووس دارند.

سیاوخش

کیکاوس صاحب پسری شد که در جمال، کمال و خلقت نیکو در زمان خود بی‌مانند بود و نام وی را سیاوخش کرد «لم ير مثله في عصره في جماله و كماله و تمام خلقه» (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۵۰۴). بعد از قتل سیاوخش نیز، هنگامی که کیخسرو «بروا» قاتل او را اسیر می‌کند، درباره «چهره زیبای» سیاوخش می‌گوید که چرا زینت سیاوخش را از او گرفتی «سلبته زینته» و چهره او را دگرگون کردی «تبدیل صورته»، «ای ترک، چرا از جمال او ترسی نداشتی، و چرا وی را به خاطر نوری که از چهره‌اش تابان بود، رها نکردی، اما تهمیت ایها الترکی جماله! لا ابقیت علیه للنور الساطع علی وجهه!» (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۵۱۳). در دین کرد هفتم هم به «درخشانی چهره و فرّه مندی سیاوش» اشاره می‌شود (ص ۲۰۴). طبری درباره کمال فردی سیاوخش نیز می‌گوید که، کیکاوس معلمانی برای تعلیم وی برگزید و وی را سواری آموخت؛ تا آنجا که در فنون آداب کامل و در سوارکاری سرآمد، و مردی کامل شد «حتى إذا قدر علی الركوب علمه الفروسیة حتی إذا تکاملت فیہ فنون الآداب، وفاق فی الفروسیة قدم به علی والده رجلا كاملا» و وقتی کیکاوس پسر را آزمود و او را شایسته و ماهر یافت. همچنین سیاوخش وقتی نزد افراسیاب بود، و او،

ادب، عقل، کمال، قدرت و دلیری سیاوخش را می‌بیند، از پادشاهی خود بیمناک می‌شود «حتی ظهر له ادب سیاوخش و عقله و کماله و فروسیته و نجدته» (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۵۰۵-۵۰۶). «فُروسیَّة» در لغت به معنای آگاهی، مهارت و تسلط در سوارکاری است (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۶، ص ۱۵۹-۱۶۰). سوارکار ماهر، علاوه بر مهارت در فنون اسب سواری، نیاز به توجه دقیق، به همه چیزهای اطرافش دارد. پس او باید زیرک و تیزهوش باشد. اسب سواری مهارت بسیار مهمی برای شاهزادگان ایرانی محسوب می‌شده است؛ زیرا علاوه بر زمان جنگ، در هنگام صلح نیز، در شکار، مسابقه اسب سواری و بازی چوگان، نماد سلحشوری، دلاوری، جوانمردی، شجاعت و هوشمندی آنان بوده است. آنان یشت نیز می‌گویند که بین زبده‌گی و چیرگی در اسب سواری و برتری جوئی در «فرّه» رابطه مستقیم و محکمی وجود دارد (بند ۸۶) و زامیاد یشت می‌گوید «فرّه» با چالاکی، پهلوانی، چستی و بی‌باکی شوند ارتباط نزدیکی دارد (بند ۷۲ و ۷۳) و در دینکرد هفتم گفته شده است که «فرّه» باعث اروندی (تندی)، دلیری و سخت کوشی است (ص ۲۰۳). کارنامه اردشیر بابکان می‌گوید چابکی و چیرگی اردشیر در سوارکاری و تیراندازی به خصوص در شکار و چوگان، نشانه هنر و مردانگی و داشتن فرّه شاهی بود (ص ۱۷۶-۱۷۹). واژه «نجدّه» در متن طبری، به معنای، ثقل، شدت، شجاعت، بلندی و هیبت است (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۳، ص ۴۱۶-۴۱۹). پس عبارات «فُروسیَّة»، «ادب»، «عقل»، «کمال» و «نجدّه» اشاره به فره‌مندی سیاوخش دارند. طبری از پاکی، راستی و درستی سیاوخش نیز سخن می‌گوید، که با فره‌مندی رابطه دارد. مثلاً هنگامی که از شکستن پیمان صلح با افراسیاب خودداری کرد؛ زیرا آن را ننگ و عار می‌دانست و از طرف دیگر، پیشنهاد ناشایست نزدیکی با سودابه «جادوگر» را نپذیرفت (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۵۰۵). جای اشاره است که «جادو»، در مقابل «فرّه» قرار دارد و شاه با فره ایزدی جلوی جادو را می‌گیرد (اعتماد مقدم، بی‌تا، ص ۱). در مقابل چهره نورانی، زیبا و فره‌مند سیاوخش، دشمنان جادوگر او چهره‌ای زشت دارند. وقتی کیخسرو بر جسد «شیده» فرزند جادوگر افراسیاب می‌ایستد، آن را زشت و خشن می‌یابد. «افراسیاب» و برادرش «خرزاسف»، نیز جادوگر بودند (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۵۱۳-۵۱۴ و ۵۶۱).

کیخسرو، پسر سیاوخش بود که به پادشاهی می‌رسد و برای خونخواهی پدر آماده جنگ می‌شود. طبری از پرچم مقدس ایرانیان، در جنگ با افراسیاب سخن می‌گوید. کیخسرو ابتدا پرچم بزرگ «درفش کابیان» را به برزآفره (دارنده فرّه بزرگ) عموی خود می‌سپرد، و برزآفره وقتی شدت جنگ و کشتگان زیاد را می‌بیند، دچار سستی می‌شود و پرچم را بالای کوه می‌برد «حتی انحاز بالعلم الی رءوس الجبال». بعد از آن، کیخسرو، درفش کابیان را به گودرز می‌دهد. اما پیش از آن هیچیک از پادشاهان درفش را، به سرداری نداده بود؛ زیرا در کارهای بزرگ آن را فقط به شاهزادگان می‌سپردند (۱۹۶۷، ج ۱، ص ۵۱۰-۵۱۲). گویا درفش کاویان با فرّه در ارتباط بوده است؛ زیرا طبری روایت می‌کند که در اواخر دوره ساسانی بهمن جاذویه حامل درفش کابیان (۱۹۶۷، ج ۳، ص ۴۵۴) دارنده مقام «ذو الحاجب» (مسکویه، ۲۰۰، ج ۱، ص ۳۱۱) یا سربند بود که نماد فرّه می‌باشد. طبری درباره درفش کاویان و پرچم ایران‌شهر روایت می‌کند که، مردی از اهل بابل بر ضحاک خروج کرد و لوائش را بالا برد و مردم بسیاری گرد او جمع شدند، گویند اهل اصفهان از فرزندان او هستند، و آن لواء همیشه در خزائن شاهان فارس محفوظ و سبب «مبارکی» بود «کان فیما بلغنا جلد اسد، فالبسه ملوک فارس الذهب و الדיباج تیمنا به» (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۹۶). بر اساس روایت دیگری «کابی» اهل اصفهان بود و به خاطر دو پسرش، به خشم آمد و عصایی گرفت و پوستی بر آن آویخت و مردم را به پیکار بیوراسب فراخواند و بسیاری گرد او جمع شدند و چون کابی پیروز شد، مردم پرچم را مبارک دانستند و بر آن چیزها افزودند تا پرچم بزرگ شاهان پارس شد و آن را «متبرک» می‌شمردند و درفش کاویان نامیدند و تنها در حوادث بزرگ به دست شاهزادگان افراشته می‌شد «تفاعل الناس بذلك العلم، فعظموا أمره، وزادوا فيه حتی صار عند ملوک العجم العلمهم الأكبر الذی یتبرکون به، وسموه درفش کابیان، فکانوا لا یسیرونه إلا فی الأمور العظام، ولا یرفع إلا لأولاد الملوک إذا وجهوا فی الأمور العظام» (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱۹۸). گویا درفش از پوست خرس یا شیر بوده و پادشاهان پارسی به آن «تیمن» و «تبرک» می‌جستند (خوارزمی، بی‌تا، ص ۱۳۷) و فریدون دستور داد تا تکه چرم کاوه را با طلا و گوهرها تزئین کنند. به خصوص در جنگ‌ها درفش کاویان را به فال نیک، تبرک و پیروزی می‌گرفتند (ثعالبی، بی‌تا، ص ۳۸-۳۹؛ بلعمی، ۱۳۵۳، ج ۱، ص ۱۴۸). فریدون باور داشت که درفش کاویانی دارای «فرّه» و همای پیروزی است (قزوینی، ۱۳۸۳، ص ۱۴۴) و بعد از او نیز، همواره دیده و دل شاهان و سپاهیان در جنگ‌ها به دیدن آن روشن و قوی

می‌شد(خواندامیر، بی‌تا، ج ۱، ص ۱۸۲). طبری می‌گوید که کیخسرو «الملك المظفر» و دارای «سطوت»، به معنای قهر و قدرت بسیار(ابن منظور، ج ۱۴، ص ۳۸۴) و انقیاد و برتری(ابن فارس، ج ۳، ۱۹۷۹، ص ۷۱) بود، که نشان از فره هستند؛ و بعد از شکست از ترکان، در ملامت برزآفره می‌گوید «این شکست از آن خوردید که فرمان من را به کار نبستید و مخالفت با فرمان شاهان، حاصل بد دارد و پشیمانی آورد»(۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱، ص ۵۱۰-۵۱۱). شبیه این معنا در زامیاد یشت نیز آمده است که، چون «فرّه» با کیخسرو بود، او پیروز، فرمانش خوب روا شده، دگرگون ناشده و چیرگی ناپذیر بود(بند ۷۴). کیخسرو پیروزی خود را از طرف خداوند می‌داند و هنگام دیدن اسارت «بروا» قاتل سیاوخش، خدا را شکر و سجده شکرگزاری می‌کند «طأطأ رأسه بالسجود شکرا لربه، ثم قال: الحمد لله الذی أمکننی منک یا بروا!» و به گودرز می‌گوید که ای سپهبد دلیر این پیروزی بزرگ، از سوی خدا بود و از تدبیر و قدرت ما نبود «إنه مهما کان من هذا الفتح العظیم فمن ربنا عز وجل، وعن غیر حیلۀ منا ولا قوۀ» و وقتی مقام «بزرگرمذار» یا وزارت را به او می‌دهد، سفارش می‌کند که با مردم نیکی کند. کیسخر و یارانش افراسیاب را از سرزمینی به سرزمینی تعقیب کردند، تا در آذربایجان او را یافتند و در بند کردند(طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱، ص ۵۱۳-۵۱۵). وقتی کیخسرو از خونخواهی سیاوخش فراغت یافت و در پادشاهی خویش استقرار یافت، به کار پادشاهی بی رغبت شد و به زهد پرداخت «زهد فی الملک وتنسک»، و به سران خاندان و بزرگان مملکت گفت که قصد کناره‌گیری دارد، و با اصرار فراوان، پادشاهی را به «لهراسب» سپرد و خود نهان شد و گفته‌اند به عبادت پرداخت و کس ندانست کجا درگذشت و مرگش چگونه بود «إنه غاب للنسک فلا یدری أين مات، ولا کیف کانت میتته»(طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۱، ص ۵۱۵-۵۱۶).

لهراسب

فرّه شاهنشاهی از تخت شاه می‌تابد(اعتماد مقدم، بی‌تا، ص ۲) و لهراسب وقتی تاج گذاری می‌کند، بر تختی از طلای مرصع به اقسام جواهر می‌نشیند «واتخذ سریرا من ذهب مکلا بأنواع الجواهر»، می‌گوید که ما نیکی را بر دیگر چیزها برتری می‌دهیم «نحن مؤثرون البر علی غیره» و فرمان می‌دهد تا در سرزمین خراسان «بلخ» را بنیاد گذارند و آن را «حسنا» خواند و مقر او شد، و دیوانها پدید آورد و زمین را آباد کرد و با ترکان پیکار می‌کرد. لهراسب «الملك الأعظم» خوانده می‌شد، یعنی شاه شاهان؛ زیرا که پادشاهان اطراف «ایرانشهر» را به شدت سرکوب کرده بود، و شاهان روم، مغرب، هند

و جاهای دیگر هر سال باج به او می‌دادند، و در نامه‌ها وی را حرمت می‌داشتند و او را شاه شاهان می‌خواندند؛ زیرا از «فرّه» و شوکت وی بیمناک بودند «یکاتبونه بالتعظیم ویقرون له أنه ملک الملوک هیبۀ له و حذرا». واژه «هیبۀ» اشاره به «فرّه» دارد. واژه «کی» در «کی لهراسب» نیز اشاره به «فرّه» دارد. کی لهراسب، با مردم مملکت خویش، روشی پسندیده داشت «کان محمودا فی أهل مملکتہ»، و یاران خویش را تفقد بسیار می‌کرد، در حفر نهرها، بنای ساختمان و آبادی شهرها اندیشه بسیار و همت بلندی داشت، چون نیروی وی سست گردید، پادشاهی را به پسر خویش، بشتاسب داد و گوشه گرفت (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۵۳۸ - ص ۵۴۰ و ۵۴۱)؛ زیرا باساختوردگی «فرّه» از شاه دور می‌گردد (اعتماد مقدم، بی‌تا، ص ۲). بر اساس روایت طبری، لهراسب حتی به واسطه «بخت‌نصر» با نبی خدا ارمیا ارتباط دارد؛ زیرا لهراسب «بخت‌نصر» یا «بخت‌رشه»، را در بخش غرب پادشاهی‌اش گماشت، و او در بیت المقدس ارمیا، نبی خدا را در زندان بنی اسرائیل یافت. ارمیا گفت که خداوند او را برانگیخته تا قوم بنی اسرائیل را از سرنوشتشان بیم دهد، ولی او را دروغگو دانسته‌اند و به زندان افکنده‌اند. بخت‌نصر گفت: «چه بد مردمی بوده‌اند که نافرمانی فرستاده خدا را کرده‌اند و آزادش کرد و به او نیکی کرد» (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۵۳۸-۵۳۹). اینجا لهراسب و کارگزار او، بخت‌نصر یاور ارمیا و فرامین الهی هستند.

بشتاسب

در روایت طبری بشتاسب پادشاهی پرهیزکار و با ورع دینی است (طبری، ۱۹۶۷، ج ۲، ص ۲۲۴). وقتی بشتاسب تاج به سر می‌نهد، می‌گوید که اندیشه، عمل و دانش خود را صرف وصول به نیکی می‌کند و به هفت نفر از بزرگان، رتبه می‌دهد و به هر یک بخشی از پادشاهی را می‌سپارد. وی شهر «فسا» را در فارس بنیاد کرد و در هند و سرزمین‌های دیگر، آتشکده‌ها ساخت و هیریدان بر آن گماشت «ببلاد الهند و غیرها بیوتا للنیران، و وکل بها الهرا بذه» (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۵۶۱). در ایران باستان یکی از وظایف شاه سرپرستی آتشکده‌ها بوده است؛ زیرا آتش در ادبیات باستانی ایران، تجسم «فرّه» است (مجتبائی، ۱۳۹۹، ص ۱۱۱-۱۱۲) و طبق اوستا «فرّه» و آذر بستگی فراوانی به هم دارند (صفا، ۱۳۳۳، ص ۴۹۳). سه آتش مقدس مزدایرستان، «سه فرّه» هستند و «فرّه» روان آتش‌ها است (بندش، ۱۳۹۵، ص ۹۰-۹۱). «فرّه» زردشت از آسمان به درون آتش خانه آمد (دین کرد هفتم، ۱۳۸۹، ۲۰۷) و در شب زایش او، «فرّه» به پیکر آتشی، پیدا بود (وزیدگی‌های

زادسپر، ۱۳۸۵، ص ۵۵-۵۷). روایات داراب هرمزیارد (ج ۱، ص ۶۸۰) و ارداویرافنامه، نیز از «فرّه» آتش سخن می‌گویند (۱۳۸۲، ص ۵۹).

بشتاسب سوی کرمان و سیستان و از آنجا به کوهستان «طمیذر» می‌رود، که دانش دینی پیاموزد و عبادت کند و هنگام حمله ترکان نیز به همین کوه پناه می‌برد و در امان می‌ماند (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۵۶۲-۵۶۳). بهار معتقد است که نام این کوه در بندهش ذکر شده است (بلعمی، ۱۳۵۳، ج ۲، ص ۶۶۴). در ادبیات باستانی ایران، میان کوه‌ها و خوره (فرّه) کیانی ارتباط نزدیکی وجود دارد (مجتبایی، ۱۳۹۹، ص ۱۰۹)؛ در یسنه‌ها (هات ۱: ۱۴؛ ۲: ۱۴؛ ۳: ۱۶؛ ۴: ۱۹؛ ۶: ۱۳؛ ۷: ۱۶) به رابطه کوه‌های مزدا آفریده و مخصوصاً کوه «اوشیدرن» با «فرّه کیانی» تاکید می‌گردد (هات ۱: ۱۴؛ ۲: ۱۴؛ ۳: ۱۶؛ ۴: ۱۹؛ ۶: ۱۳؛ ۷: ۱۶). همچنین در زامیاد یشت (بند ۹۶) و سی روزه کوچک (بند ۲۸) درباره پیوند بین کوه مزدا آفریده «اوشیدرن» و «فرّه کیانی» و در آبان یشت نیز بر ارتباط بین کوه زرین و ستوده «هکر» و فرّه اشاره می‌شود (بند ۹۶). شایست ناشایست، نیز به فرّه کوه‌ها اشاره می‌کند (ص ۲۳۹).

ترکان و خرزاسف و برادرش گوهرمز به بلخ و قلمرو پادشاهی او، می‌تازند و کشتار و ویرانی بسیاری می‌کنند و «آتشکده‌ها» ویران می‌کنند و لهراسب و «هیربدان» را می‌کشند، و پرچم بزرگ درفش کابیان را به غنیمت می‌گیرند (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۵۶۲). بالاخره اسفندیار به میدان می‌آید و درفش را پس می‌گیرد و ترکان شکست می‌دهد. دوباره طبری از پیوند پادشاه ایران و انبیای اسرائیل سخن می‌گوید. «بشتاسب»، سرزمین شام را آباد می‌کند و یکی از خاندان داود (ع) را پادشاه بنی اسرائیل در بابل می‌کند و به فرمان او بیت المقدس و مسجد را آباد می‌کنند و خدا چشمان ارمیا را می‌گشاید و آباد شدن شهر را می‌بیند. سپس بخت النصر که در خدمت بشتاسب بود، به اراده خداوند، برای مجازات بنی اسرائیل، بر آنها مسلط می‌شود «لما أراد الله بهم من العقوبة، فسباهم، وهدم البيت وانصرف إلى بابل» (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۵۴۰-۵۴۲ و ۵۶۳).

بعداز بشتاسب فرزند فرزندش، اردشیر بهمن به پادشاهی می‌رسد. معنای بهمن به عربی «الحسن النیه» است. طبری روایت می‌کند که در زمان تاج‌گذاری می‌گوید «ما به وفا پایبندیم و باید که با مردم نیکی کنیم، به او اردشیر دراز دست می‌گفتند؛ زیرا که به تمام قلمروهای اطراف دست یافت و پادشاه تمام اقلیم‌ها شد. وی در سواد عراق شهری بنا کرد و «آباد اردشیر» نام کرد، در ناحیه دجله نیز شهری بنیاد نهاد و «بهمن اردشیر» نام نهاد، و اموال بسیاری خرج هیربدان و آتشکده‌ها کرد «نفقات الهرا بذه و بیوت النیران». او منش متواضع و پسندیده‌ای داشت و نامه‌های وی به نام اردشیر بنده و خادم خدا و مدبر امور مردم نوشته می‌شد «اردشیر: عبد الله وخادم الله، السائس لأمرکم»، شاهان زمین خراجگزار وی بودند و در شوکت و تدبیر از بزرگترین شاهان پارسی بود «لم تزل ملوک الأرض تحمل إلى بهمن الإتاوة والصلح، وکان من أعظم ملوک الفرس شأنًا، وأفضلهم تدبیرا» و نامه‌ها و نوشته‌هایش از نامه‌ها و پندنامه اردشیر هم برتر بود. مادر بهمن «استوریا» از نسل ابراهیم (ع) بود. بر اساس روایت طبری علاوه بر این که بهمن از نسل ابراهیم (ع) بوده، وی به بخت النصر دستور حمله به بیت المقدس را می‌دهد؛ زیرا اراده خداوند بر مجازات بنی اسرائیل بود «نصر بخرشه علی بنی اسرائیل لما أراد الله بهم من العقوبة، فسباهم، وهدم البيت وانصرف إلى بابل» (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۵۴۲ و ۵۴۸-۵۶۹).

خماني

بندهش می‌گوید بعداز شاهی بهمن اسفندیاران، از تخمه شاهي کسی نماند، پس ایرانیان «همای» دختر بهمن را به شاهی نشاندند (ص. ۱۴۰). طبری می‌گوید «خماني» با پدر خود ازدواج می‌کند. یکی از دلایل خویدوده یا ازدواج با محارم در ایران باستان، انتقال «فرّه» به فرزند بوده است. ممکن است زناشوئی با خویشان نزدیک، اثری از عقیده ی بسیار کهن «نگهداری پاکی خون در یک تخمه» بومیان ایران باختری بوده باشد (فرای، ۱۳۵۴، ص. ۲۶). در ارداویراف نامه آمده است که روان کسانی که خویدوده کرده بودند، در روشنایی و «فرّه» بزرگی وارد می‌شوند که روان فرمانروایان خوب و پادشاهان هم وارد آن می‌شوند (ص. ۵۷). اما خماني ملقب به «شهرزاد»، دختر بهمن، به سبب علاقه به پدرش و نیکی‌های پدر و هم به دلیل کمال عقل، فرّه و شکوه، سوارکاری و دلیری که داشت بعداز پدرش به پادشاهی برگزیده شد «شکرا لإحسانه و لکمال عقلها وبهائها وفروسیتها ونجدتها». واژه‌های «بهاء»، «کمال عقل»، «فروسیه» و «نجدّه» اشاره به «فرّه» دارند. گفته‌اند که وقتی خماني «دارای»

بزرگ را از پدرش بهمن باردار شد، از پدر خواست که قبل از مرگش، تاج بر شکمش نهد و پادشاهی را به «دارا» انتقال دهد و بهمن چنین کرد. پس «ساسان» پسر بزرگتر بهمن، که پیش از آن به پادشاهی خود یقین داشت، زاهد گردید و بالای کوه‌ها گوشه گرفت و چوپان گردید. مادر ساسان از نسل داود (ع) بود. قبل از تولد دارا، پدرش بهمن درگذشت، پس خمانی، خود به پادشاهی می‌رسد و وقتی دارا را به دنیا می‌آورد، او را در صندوقی می‌نهد و به رودی می‌اندازد. وقتی دارا بزرگ می‌شود، «خمانی» اقرار می‌کند که بد کرده است و سپس «دارا» شاهی را به دست می‌گیرد. خمانی به فارس می‌رود و شهر استخر را بنیاد می‌نهد و پیایی سپاه به جنگ روم می‌فرستد و پیروزی می‌یابد و دشمنان را از دست اندازی به مملکت خویش باز می‌دارد. مردم در زمان پادشاهی او، در رفاه و آسایش بودند. خمانی به وسیله اسیران و بنایان رومی، در استخر، دارابگرد و خراسان، بناهای بلند و شگفت رومی می‌سازد. او در طلب رضای خدا، سخت می‌کوشید، و پیروزی یافت «أنها أجهدت نفسك في طلب مرضاة الله عز وجل، فأوتيت الظفر والنصر» و خراج از رعیت برداشت (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۵۶۹-۵۷۰).

دارای بزرگ

آئین بخشیدن «فرّه» این گونه انجام می‌گرفته است که پادشاه، تاج پادشاهی خود را سر شاهزاده‌ای که به ولیعهدی تعیین شده بود، می‌گذاشته است (شاهپور شهبازی، ۱۳۹۰، ص ۶۱) و بر اساس روایت طبری نیز، بهمن تاج را در شکم خمانی بر دارای بزرگ قرار می‌دهد. وی ملقب به «چهرآزاد» بود «كان ينبه بجهرآزاد، یعنی به کریم الطبع». وقتی خمانی او را به دنیا می‌آورد، به رودی می‌اندازد و آسیابانی او را می‌یابد، و پیش زن خود می‌برد. آنها از زیبایی او شاد می‌شوند و از او نگهداری می‌کنند «فلما وجده الرجل أتي به امرأته، فسرت به لجماله ونفاسة ما وجد معه». وقتی بزرگ می‌شود، چون به کمال می‌رسد و امتحانش می‌کنند، همه صفات شاهزادگان را داراست و خمانی تاج و شاهی را به او می‌دهد. او در فارس شهر دارابگرد را می‌سازد، و نژاد اسبان پست را بهبود می‌بخشد (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۵۶۹-۵۷۲). زیبایی او و ایجاد پیشرفت و آبادانی، نشان فرّه او بوده‌اند.

دارای کوچک

طبری روایت می‌کند که بعد از دارای بزرگ، فرزندش دارا به شاهی می‌رسد، و چون تاج به سر می‌نهد، می‌گوید که هیچ‌کس را به هلاک دچار نمی‌کند، و هر کس که در آن افتد را نجات نمی‌دهد. وی شهر «دارا» را در سرزمین جزیره می‌سازد. وزیر دارا، جوانی مغرور، لجوج و کینه‌توز بود و شاه را با یاران و نزدیکانش، دشمن می‌کند و بعضی از آنها را به کشتن می‌دهد و در نتیجه خاص و عام از شاه به وحشت می‌افتند و بیزاری می‌جویند (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۵۷۲). روایت طبری، که بر اساس مشروعیت شاه قرار دارد، دلیل دشمنی شاه با اطرافیان، به خاطر وزیر او می‌باشد و دارا را بی‌گناه قلمداد می‌کند.

اسکندر

وقتی دارا به قصد تهدید، چوگان و گویی برای اسکندر می‌فرستد، اسکندر چوگان و گوی را نشان مبارکی، در رسیدنش به پادشاهی قلمداد می‌کند «فی کتابه الیه من إرساله الصولجان و الکره، و تیمن به» (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص ۵۷۳). چوگان یا چوب‌دستی و عصا با فره ارتباط دارند. بر اساس وندیداد اهورامزدا به جم «اشترا» (عصا) زرنشان بخشید (فرگرد دوم، بخش یکم، بند ۶). ایزد «مهر» (میترا) که با مفهوم «فره» رابطه نزدیکی دارد، در دو نقش، با تاجی پرتو افشان (هینلز، ۱۳۶۸، ص ۱۳۱) و با هاله‌ای پرتو افشان، «عصایی» در دست دارد (کومن، ۱۳۸۰، ص ۵۰، ص ۱۱۱ و ۱۹۶). کوروش، از رابطه «عصای زرین»، و حفظ سلطنت سخن گفته است (گزنفون، ۱۳۸۳، ص ۲۶۸). «عصای» شاهی علامت فرمانروایی و اقتدار مطلق بوده است (مجتبایی، ۱۳۹۹، ص ۹۲). در نقش پاسارگاد کوروش «چوب‌دستی» شاهانه در دست دارد (اومستد، ۱۳۷۸، ص ۸۸) و در تخت جمشید، داریوش «چوب‌دستی» بلند در دست دارد (اومستد، ۱۳۷۸، ص ۲۴۷ و ۲۹۲). پلوتارک درباره تشریفات آغاز پادشاهی اردشیر دوم در پاسارگاد می‌گوید، وی «عصایی» به دست راست و شکوفه نیلوفر آبی به دست چپ گرفت (Wiesehöfer, 2001, 32). گل نیلوفر هم نماد فره بوده است. علاوه بر چوب دستی، گوی هم نماد فره بوده است (سودآور، ۱۳۸۳، ص ۸۹). طبری در بخش پادشاهی «خسروپرویز» و هم‌زمان با روایت بعثت پیامبر اسلام در زمان او، به «عصا» به عنوان نماد قدرت شاهی اشاره می‌کند و آنجا شکسته شدن آن، به معنای شکسته شدن پادشاهی‌اش بوده است (طبری، ۱۹۶۷، ج ۲، ص ۱۹۱-۱۹۳؛ شاورانی، ۱۴۰۳، ص ۱۱۷-۱۱۸).

ماخذ عمده ی مطالب راجع به اسکندر در کتاب های عربی یک ترجمه ی سریانی است که در آن مادر اسکندر تبدیل به یک شاهزاده خانم ایرانی شده است، به طوری که اسکندر توانسته است در صف با افتخار شاهان با شکوه و جلال ایران داخل شود (نولدکه، ۲۵۳۷، ص. ۴۴). روایت طبری نیز، برای اسکندر مشروعیت قائل است؛ زیرا وی درباره اسکندر روایت می کند که او برادر دارای کوچک و فرزند دارای بزرگ است؛ یعنی مادر اسکندر «هلای» دختر پادشاه روم، همسر دارای بزرگ بوده است (۱۹۶۷، ج ۱، ص. ۵۷۴). در حقیقت طبری وقفه در جانشینی آرام پادشاهان پارسی که با پیروزی اسکندر ایجاد شده بود را به حداقل می رساند و این مشکل اساسی به وسیله «مطالعان تاریخ سلف» که ادعا داشتند اسکندر پسر دارا بود حل می شود (ویتبی، ۱۳۹۲، ص. ۴۵). همچنین در هنگام جنگ، اسکندر بر بالین دارای زخمی فرود می آید؛ زیرا پای بند به حق خویشاوندی بین خود و دارا بوده است. حتی خویشاوندی آنها به سلم و ایرج، دو پسر فریدون نیز می رسد. اسکندر سر دارا را به دامن می گیرد و خاک از چهره او پاک می کند و می گیرد و می گوید ای شریف شریفان و آزاده آزادگان و شاه شاهان «یا شریف الاشراف و حر الأحرار و ملک الملوک»، حاجبانت تو را کشتند و من به این کار راضی نبودم، هر چه خواهی طلب کن. دارا نیز وصیت می کند که اسکندر دخترش روشنگ را به همسری خود درآورد، و آزادگان پارسی «احرار فارس» را نگاه دارد. اسکندر به سختی می نالد و خدا را سپاس می گوید که دست به خون وی نیالود (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص. ۵۷۴-۵۷۶). بعدها برای پاک کردن خاطره پیروزی در دآلود اسکندر، او را از تخمه کیان دانستند و زناشوئی او با دختر داریوش سوم نیز برای دریافت فره پادشاهی ایرانیان بود (شاپور شهبازی، ۱۳۵۱، ص. ۱۸ و ۴۰).

اسکندر پس از دارا به مقام پادشاهی می رسد و او دارای قدرت، هوشیاری و زیرکی بوده است «کان رجلا ذا حزم و قوه و مکر» (طبری، ۱۹۶۷، ج ۱، ص. ۵۷۶). قدرت، هوشیاری و زیرکی اسکندر نماد فره اوست. همچنین طبری از اسب عجیب اسکندر «بوکفراسب» در زمان جنگ سخن می گوید (ج ۱، ص. ۵۷۶). «اسب» رابطه نزدیکی با ایزدان بخشنده «فره» «پام نپات» (پسنه هات ۷۰ و ۶۵ و ۷۰ و هفت تن یشت کوچک، بند ۹ و آبان یشت، بند ۷۲) «ناهیتا» (آبان یشت، بند ۱۳) «مهر» (مهر یشت، بندهای ۱۱۳، ۱۰۲، ۴۷، ۲۰، ۱۳، ۱۱، ۳ و ۱۳۶) «بهرام» (بهرام یشت، بند ۹ و ۳۹) و «تشت» (تیر یشت، بندهای ۲۶، ۳۰، ۲۰، ۱۸، ۸، ۴۲، ۵ و ۴۶؛ وزیدگی های زادسپرم، ۱۳۸۵، ص. ۴۱ و ۴۲ و بندش ۱۳۹۵، ص. ۶۵) دارد.

اشکانیان

طبری دربارهٔ «اشک» می‌گوید که او، پسر دارای بزرگ بود و به دلیل نسب و شرفی که داشت «ملوک الطوائف» وی را گرامی و برتر می‌دانستند و در نامه‌ها، نام وی مقدم می‌داشتند و او را شاه می‌نامیدند؛ زیرا تبار شاهی داشت. هرچند برخی باور دارند، که «اشک» فرزند دارا است، ولی برخی دیگر معتقدند که او فرزند اشکان بزرگ است و از نسل کیقباد است. پس از اشک نیز فرزندانش رهبر ملوک الطوائف شدند و اینان پادشاهان اشکانی بودند «هم الملوك الأشغانون الذين يدعون ملوك الطوائف». در زمان «اردوان» کوچک، پسر بلاش که جدش کیسه پسر کیقباد بود، قلمرو اشکانیان به بیشترین حد، و او از همه بلند آوازه‌تر و چیره‌تر بر ملوک الطوائف می‌شود «إنه كان أعظم الأشکانیة ملکا، وأظهرهم عزاء، واسناهم ذكرا، واشدهم قهرا الملوك الطوائف» و وی دارای مهابت بود «لهيبة ملوك الطوائف كانت له». خداوند «گودرز» پسر اشکان را، به دلیل قتل «یحیی(ع)» برای بار دوم بر «بنی اسرائیل» مسلط می‌کند. او بسیاری را می‌کشد و هرگز جمعشان مانند قبل نمی‌شود و خداوند پیامبری را، از آنها می‌گیرد و زبانشان می‌کند. عیسی (ع) در اورشلیم، هم در پنجاه و یکمین سال از دوران پادشاهی ملوک الطوائف؛ در دورهٔ شاپور فرزند اشکان، زاده می‌شود و شاه پارس بعد از تولدش، فرستادگانی با هدایایی نزد عیسی می‌فرستد؛ زیرا طلوع ستارهٔ وی را از روی نجوم دیده بود (۱۹۶۷، ج ۱، ص ۵۸۰-۵۸۳ و ۶۰۵). رابطهٔ این رویدادها با اشکانیان نشان مشروعیت الهی آنان است؛ زیرا آنها موافق و همراه ارادهٔ الهی بوده‌اند.

نتیجه‌گیری

در روایات طبری شاهان ایران باستان منسوب خداوند و در ارتباط با پیامبر خدا هستند. درباره کیومرث گفته می‌شود که آدم (ع) یا فرزند اوست، یا نوح (ع) است و با دعای نوح پادشاهی به او و فرزندانش رسید. درباره هوشنگ نیز گفته می‌شود که فرزند آدم (ع) بوده یا از نسل نوح (ع) است. درباره فریدون می‌گوید که همان نوح (ع) یا ذوالقرنین یا سلیمان (ع) بود. از طرف دیگر، لهراسب به ارمیای نبی کمک می‌کند. بشتاسب یکی از خاندان داود (ع) را پادشاه بنی اسرائیل در بابل می‌کند و به فرمان او بیت المقدس و مسجد را آباد می‌کنند و بخت النصر که در خدمت بشتاسب بود، برای تحقق ارادهٔ خداوند در مجازات بنی اسرائیل، بر آنها مسلط می‌شود. مادر اردشیر بهمن از نسل ابراهیم (ع) و همسر او نیز از نسل داود (ع) بود. او نیز برای تحقق اراده الهی در تنبیه بنی اسرائیل،

دستور حمله به بیت المقدس را داد. خداوند «گودرز» پسر اشکان را، به دلیل قتل «یحیی(ع)» برای بار دوم بر «بنی اسرائیل» مسلط می‌کند. عیسی (ع) در اورشلیم، در دوره شاپور فرزند اشکان، زاده می‌شود و شاه پارس بعد از تولدش، هدایایی نزد عیسی می‌فرستد. همان‌طور که انبیای اسرائیل فرستادگان و پیام‌آوران الهی بودند، شاهان ایران باستان نیز کارگزاران ایزدی برای اداره و سامان زمین بودند. آنان به یاری و کمک «فرّه» نخستین ساختمانها و شهرها را می‌سازند، مانند شهرهای شوش، بابل، ری، شاپور، زاب، کنکدر، بلخ، فسا، آباد اردشیر، بهمن اردشیر، استخر و دارابگرد. همچنین خویش کاری و فرهمندی آنان منجر به ایجاد پیشرفت و نوآوری‌هایی چون: رام کردن اسب، سگ و فیل، استفاده از پوست و گوشت حیوانات، اصلاح نژاد اسب، استفاده از چوب درختان، استخراج فلزات، ساخت ابزار آهنی، آبرسانی، کندن خندق، قنات و رودخانه، ایجاد رسم کشاورزی و دهقانی، استفاده از تخم گیاهان، ساخت داروهای گیاهی، پارچه بافی، نوشتن و خط و ایجاد طبقات مردم می‌گردد. این فرمانروایان که از طرف خدا منسوب شده‌اند، مطیع خداوند، دیندار، دادگر و نیک سیرت و طالب رضای خدا هستند و خداوند قدرت مهار و شکست ابلیس، شیاطین، دیوان و غولان و کشتن آنها و دور کردنشان را به آنها داده است و برخی از آنان پادشاهان هفت اقلیم و برخی دیگر نگهدار مرزهای اقلیم مرکزی جهان، خنارث و ایرانشهر بوده‌اند. تاکید بر ویژگی‌های فردی زیبایی چهره، توانایی جسمانی و عقلانی و رزمی ناشی از فرّه آنها بوده است. کلمات عربی «بهاء»، «تائید»، «عون» و «عزّ» اشاره به فرّه دارند.

منابع

- ابن بلخی(۱۳۷۴)، *فارس نامه*، بر اساس متن مصحح لسترنج و نیکلسن، توضیح و تحشیه منصور رستگار فسائی، بنیاد فارس شناسی.
- ارداویراف نامه(۱۳۸۲)، فیلیپ ژینیو، ترجمه و تحقیق ژاله آموزگار، انتشارات معین.
- اعتماد مقدم، علیقلی(بی‌تا)، *فرّه در شاهنامه*، انتشارات وزارت فرهنگ و هنر.
- اوستا: کهنترین سرودها و متن‌های ایرانی(۱۳۸۷). ترجمه جلیل دوستخواه، تهران: مروارید.
- اومستد، آلبرت(۱۳۷۸). *تاریخ شاهنشاهی هخامنشی*، ترجمه محمد مقدم، تهران: امیرکبیر
- آموزگار، ژاله(۱۳۸۶)، *زبان، فرهنگ / اسطوره*، تهران، معین.

- بلعمی، ابوعلی (۱۳۵۳). تاریخ بلعمی، تصحیح محمد تقی بهار، تهران: تابش بندهش (۱۳۹۵)، فرنیغ ددگی، ترجمه مهرداد بهار، تهران: توس.
- خواندامیر، غیاث الدین حسینی، (بی تا). تاریخ حبیب السیر فی اخبار افراد بشر، مقدمه جلال الدین همایی، تهران، خیام
- دین کرد هفتم (۱۳۸۹)، تحقیق محمد تقی راشد محصل، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- دینکرد چهارم (۱۳۹۳)، تحقیق مریم رضایی، زیر نظر سعید عریان، انتشارات علمی.
- روایات داراب هرمزیارد، به اهتمام رستم اون والا، بمبئی.
- زنر، رابرت چارلز (۱۳۸۸)، طلوع و غروب زردشتی گری، ترجمه تیمور قادری، تهران، مهتاب.
- سودآور، ابوالعلاء (۲۰۰۵)، فره ایزدی در آئین پادشاهی ایران باستان، هوستون: میرک.
- شاکد، شائول (۱۳۸۴). از ایران زردشتی تا اسلام، مرتضی ثاقب فر، تهران: ققنوس.
- شاورانی، مسعود (۱۳۹۸). مروری بر آموزه خلیفه الله در اسلام. پژوهشنامه / ادیان، ۱۳ (۲۵)، ۹۵-۱۳۴
- شاورانی، مسعود (۱۳۹۹). بررسی اصطلاح خلیفه الله در متون عرفانی (قرن دوم تا یازدهم هجری). پژوهشنامه / ادیان، ۱۴ (۲۸)، ۱۱۹-۱۴۸.
- شاورانی، مسعود (۱۳۹۹). بررسی تاریخی عبارت «خلیفه الله» در روایات مذاهب اسلامی. مطالعات تقریبی مذاهب اسلامی (فروع وحدت)، ۱۶ (۵۴)، ۱۹-۲۹.
- شاورانی، مسعود (۱۴۰۱). تفسیر واژه «خلیفه» در تفاسیر قرآنی، قرن دوم تا ششم هجری. مطالعات تقریبی مذاهب اسلامی (فروع وحدت)، ۱۸ (۵۸)، ۱۱۸-۱۳۳.
- شاورانی، مسعود (۱۴۰۳). بررسی نمادها و نمودهای فره ایزدی در زمان پادشاهی خسرو پرویز در تاریخ طبری. مطالعات / ادیان و عرفان تطبیقی، ۸ (۲)، ۱۰۷-۱۳۶.
- <https://doi.org/10.22111/jrm.2024.48119.1167>
- شاورانی، مسعود (۱۴۰۳). جایگاه انسان در الهیات زیست محیطی اسلام، خلیفه یا عبد/الهیات عملی، ۱ (۱)، ۵۷-۸۴. <https://doi.org/10.22034/pt.2024.421351.1020>
- شاورانی، مسعود (۱۴۰۴). نمودها و نمادهای «فره» در دوران پادشاهی انوشیروان ساسانی در تاریخ طبری. / ادیان و عرفان، ۵۸ (۱)، ۲۵-۵۰.

شاوَرانی، مسعود (۱۴۰۵). نمادها و نمودهای فره‌شاهی در دوران پادشاهی بهرام گور ساسانی در تاریخ طبری. *ادیان و عرفان*، ۵۹ (۱)، ۱۰۹-۱۳۵.

<https://doi.org/10.22059/jrm.2026.408049.630713>

شاهپور شهبازی، علیرضا (۱۳۹۰). جستاری درباره یک نماد هخامنشی، فروهر، *اهورامزدا یا خورنه*، ترجمه شهرام جلیلیان، تهران: شیرازه.

شاهپور شهبازی، علیرضا (۱۳۵۱). *شاهنشاهان و سنت های ایرانیان*، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و هنر.

شایست ناشایست (۱۳۶۹)، آوانویسی و ترجمه، کتایون مزداپور، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.

صفاء، ذبیح الله (۱۳۳۳). حماسه سرائی در ایران، تهران: پیروز.

طبری، محمد (۱۳۷۵)، *تارخ الرسل و الملوك*، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران، انتشارات اساطیر. علاء قزوینی، علی (۱۳۹۷)، *مناهج الطالبین فی معارف الصادقین*، تحقیق و تصحیح احمد بهنامی، کتابخانه موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.

فرای، ریچارد (۱۳۵۴)، «سازمان های شاهنشاهی هخامنشی»، پژوهش های هخامنشی، ترجمه شاهپور شهبازی، موسسه تحقیقات هخامنشی.

قزوینی، شرف الدین (۱۳۸۳)، *المعجم فی آثار ملوک العجم*، به کوشش احمد فتوحی نسب، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.

کارنامه اردشیر بابکان (۱۳۶۹)، به اهتمام محمد جواد مشکور، دنیای کتاب.

کومن، فرانکس (۱۳۸۰). آیین پر رمز و راز میتراپی، ترجمه هاشم رضی، تهران: بهجت.

گزنون (۱۳۸۳). کورش نامه، ترجمه رضا مشایخی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

گزیده های زادسپرم (۱۳۸۵)، تحقیق محمد تقی راشد محصل، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

مجتبائی، فتح الله (۱۳۹۹). *شهر زیبای افلاطون و شهر یاری آرمانی در ایران باستان*، تهران: هرمس.

معین، محمد (۱۳۸۸). *مزدیسنا و ادب پارسی*، تهران: دانشگاه تهران.

مینوی خرد (۱۴۵۴)، احمد تفضلی، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.

نولدکه، تئودور (۱۳۸۸)، تاریخ ایرانیان و عرب ها در زمان ساسانیان، ترجمه عباس زریاب، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

نولدکه، تئودور (۲۵۳۷)، حماسه ی ملی ایران، ترجمه بزرگ علوی، تهران: سپهر.
ویتبی، مایک (۱۳۹۲)، «طبری: دوران پیش از مسیح»، صص ۳۳ تا ۵۲، ترجمه زینب پیری، مجموعه مقالات «طبری، تاریخ نگار مسلمان و شاهکار او، ویراسته ی هیو کندی»، به کوشش محمد حسین ساکت، خانه کتاب.

ویسهوفر، یوزف (۱۳۸۰). ایران باستان از ۵۵۰ تا ۶۵۰ پس از میلاد، ترجمه مرتضی ثاقب فر، تهران: ققنوس.

هینلز، جان (۱۳۶۸). شناخت اساطیر ایران، ترجمه ژاله آموزگار و احمد تفضلی، تهران: چشمه.

منابع عربی

ابن سیده، اسماعیل (۱۴۲۱)، المحکم والمحیط الأعظم، محقق عبد الحمید هندآوی، بیروت، دار الکتب العلمیة.

ابن سیده، المحکم و المحیط الاعظم، بیروت، دارالکتب العلمیة.

ابن فارس، احمد (۱۹۷۹)، معجم مقاییس اللغة، محقق عبد السلام محمد هارون، دار الفكر، عام النشر.

ابن منظور، محمد (۱۴۱۴)، لسان العرب، بیروت، دار صادر.

ازهری، محمد بن احمد (۱۴۲۱)، تهذیب اللغة، علّق علیها عمر سلامی، عبدالکریم حامد، بیروت، دار إحياء التراث العربی.

ثعالبی، ابومنصور، غرر الاخبار الملوك الفرس و سیرهم، پاریس، زوتنبرگ.

جوهری، اسماعیل (۱۴۰۷)، الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیة، تحقیق عطار، احمد عبدالغفور، بیروت، دار العلم للملایین.

خوارزمی، ابوعبدالله، مفاتیح العلوم، التحقیق إبراهیم الأبیاری، دار الكتاب العربی.

راغب اصفهانی، مفردات ألفاظ القرآن، تحقیق صفوان عدنان داوودی، طلیعة النور

زمخشری، عمر (۱۳۹۹ق)، أساس البلاغة، بیروت، دارصادر.

صاحب، اسماعیل، المحیط فی اللغة، عالم الكتاب

طبری، ابوجعفر محمد (۱۹۶۷)، تاریخ الأمم و الملوك، تحقیق محمد ابوالفضل ابراهیم، دارالتراث، طبعه الثانية، بیروت.

طبری، محمد بن جریر (۱۴۱۲)، جامع البیان فی تأویل آی القرآن، بیروت: دارالمعرفة.
فراهیدی، خلیل، العین، تحقیق مهدی المخزومی و ابراهیم السامرائی، بیروت، منشورات مؤسسة الاعلامی للمطبوعات

مسکویه، ابوعلی احمد (۲۰۰۰)، تجارب الأمم وتعاقب الهمم، محقق أبو القاسم إمامی، تهران، سروش.

References

Jamaspi, Pahlavi (1903), Pazend and Persian Texts, Jivanji Jamshedji Modi, Bombay: Education Society's.

Malandra, William. W (1983), An Introduction to Ancient Iranian Religion, Readings from the Avesta and Achaemenid Inscriptions, University of Minesota Press, Minneapolis.

Shavarani, Masoud (2019). Überprüfung der Lehre des Gottes Kalifen in Anbetracht des Umweltschutzes. *Spektrum Iran*, 32 (2), 143-167.

Shavarani, Masoud (2024). The Relationship between Two Specific Views in Islamic Theology and Environmental Destruction. *International Journal of Social Science and Humanity*, 14 (4), 182-185.
<https://doi.org/10.18178/ijssh.2024.14.4.1212>

Wiesehöfer, Josef (2001), Ancient Persia, London and New York: I.B.Tauris & Co Ltd.